

Dan Culcer — Rezumatul tezei «Cenzura și literatura în România după 1945»

Universitatea „Petru Maior”, Târgu-Mureș

Facultatea de Științe și Litere

Școala Doctorală de Studii Literare

Dan Culcer

Rezumatul tezei de doctorat

CENZURA ȘI LITERATURĂ ÎN ROMÂNIA DUPĂ 1945

Conducător științific : Prof. univ. Dr Cornel Moraru

Târgu-Mureș, 2013

ARGUMENT

*Nulla aethetica sine ethica*¹

Proiectul nostru de cercetare a fost gândit la începutul anilor optzeci. Atunci am redactat câteva zeci de pagini pe care le-am propus spre publicare revistei *Vatra*, sub titlul *Listele de « uvrajuri prohibarisite »*. Era vorba de o introducere teoretică și istorică, pe care urma să o dezvoltăm folosind broșura secretă *Publicații interzise*, din 1948. Reușisem să obținem un exemplar și credeam că situația politică internă și internațională ar fi permis discutarea critică a consecințelor acestor interdicții. Ne înșelasem. Cenzura a blocat apariția studiului nostru care ar fi fost deschizător de drumuri.

Reluarea proiectului a devenit posibilă grație existenței unor fonduri de arhivă accesibile după 1989. Dar cercetarea lor în România este încă într-o fază inițială. Materialul este imens, ramificațiile teoretice și istorice pot fi urmărite cu dificultate de o singură persoană. O trecere în revistă a fondului ne-a permis selectarea categoriilor de documente de editat. Am stabilit câteva categorii prioritare, pe baza documentelor reperate deja de noi sau publicate de alți cercetători :

1. Decretele de înființare, de funcționare și de desființare a DGPT, din care se vor vedea și subordonările, dependențele instituționale ierarhice și funcționale.
2. Instrucțiunile cuprinzând tematica interdicțiilor, regulamentele de funcționare interne sau cele care stabileau metodologia de lucru în raport cu presa, editurile, Securitatea, Vama, Poșta, adică cu instituțiile care participau la controlul rețelei de comunicare interne și externe.

¹ Orice estetică este construită pe o etică. Nu e vorba de morală, care e privată, desigur, ci de o îmbinare de principii etice comunitare ortogonale fără de care existența individuală nu se poate împlini. Trup-sufletul omenesc are nevoie de liniile de forță ale scheletului eticii, fără de care nu-și poate menține verticalitatea spre zenit.

3. Organigramele și listele de angajați pe perioade istorice, inclusiv statele de plată, cuprinzând categoriile de salarizare și salariile propriu-zise, precum și domiciliul personalului.
4. Dosarele de cadre ale personalului cuprinzând datele de stare civilă, originea socială, studiile, calificare, specializarea și reciclarea ulterioară. Dosarele conducerii se găsesc la nivelul ierarhic superior, adică la Consiliul de miniștri sau la Secția de propagandă și agitație a CC al PCR. Pentru perioada de după desființarea DGPT, dispersia cenzorilor și recuperarea lor funcțională s-a realizat pe două canale : Direcția publicației a Consiliului culturii și educației socialiste și Centrala Editurilor. Au fost încadrați foști cenzori direct în edituri, în redacții de periodice sau cotidiene (situații certificate) sau în cadrul sistemului de control, la Vamă, la Poștă – în serviciile speciale de control poștal (ipoteză).
5. Rapoartele de sinteză, procesele verbale ale ședințelor de analiză, de critică, de autoanaliză și autocritică, de sancționare a „lectorilor” (cenzorilor) pentru neglijență profesională, lipsă de vigilență etc.
6. Listele de cărți interzise în România și a listele echivalente în țările limitrofe, regrupate în baze de date pentru a permite, după scanare și recunoaștere optică de caractere, studii comparate privitoare la suprapunerile prezente în aceste liste sau la absențele semnificative. (De pildă, stabilirea diferenței dintre listele de cărți maghiare sau traduse, etichetate ca fasciste în România sau în Ungaria, în perioada 1945-1956 și apoi studierea accesibilității acestor cărți în bibliotecile naționale centrale.) Listele oficiale la care ne referim trebuiesc completate cu listele alcătuite de epuratori, care nu coincid uneori cu cele oficiale, după inspectarea unor biblioteci, depozite, anticariate, pe baza cărora s-au efectuat distrugerii, topiri, arderi, confiscări soldate sau nu cu transferuri în alte localuri.
7. Corespondența conducerii DGPT cu forurile ierarhice sau cu alte instituții — Armată, Securitate, ministere ale culturii, învățământului, educației, economice sau industriale (de căutat la emițător sau la destinatar).
8. Note de lectură sau de intervenții ale cenzorilor, declarate obligatorii sau facultative. La origini ordonate cronologic, ele se pot regrupa pe publicații. Regruparea lor ar permite reconstituirea publicației așa cum a fost gândită în raport cu modul în care a fost tipărită după cenzurare. Studiarea unei publicații periodice în cultura română se face într-un mod care nu corespunde logicii creării lor și necesităților cercetării. Un periodic are la origine un anteproiect sau constituie ajustările unui *work-in-progress*. Proiectul nu se exprimă doar în câteva rânduri ale unui articol program la început de serie, din care se citează de obicei în enciclopedii sau dicționare. Proiectul se confruntă cu eventuale constrângeri economice și editoriale și se realizează în timp. În România monografiile de periodice se confundă cu bibliografiile pe autori comentate, ceea ce corespunde unor însumări mecanice de monografii pe autori, nu studiului revistei ca produs unitar. Simbioza dintre redacție, conducere și revistă ca obiect tipărit pare că nu interesează cercetarea, deși tocmai acest raport dă profilul și originalitatea publicației, care trebuie

raportată, în cadrul sistemului presei, la cele similare pentru perioade identice. Regruparea acțiunii cenzurii pe titluri se poate realiza fiindcă toate notele conțin referința la organul de presă sau la editura cenzurată, data și numărul publicației, natura intervenției și conținutul ei precis. Dat fiind că toate județele au avut oficii de cenzură, materialul sintetic central, rezumat al tuturor «observațiilor» semnificative, era difuzat teritorial. Scanarea acestuia se poate realiza pornind de la bază, din județe, prin selectare părții care interesează fiecare teritoriu administrativ.

Paralel cu acțiunea de organizare, ar fi necesare și acțiuni de acumulare a unor date conexe. Acest lucru implică :

1. Verificarea prin sondaj a fondurilor de arhivă ale Secțiilor de presă, de propagandă și agitație, de cultură, de cadre, provenite de la PCR și depuse la arhivelor județene, în scopul depistării existenței unor documente privitoare la activitatea de presă : dosare de cadre privind angajările de ziaristi (parte a nomenclatorului de partid), sinteze ale Securității privind presa și ziaristii, sinteze de Securitate privind opinia publică etc.
2. Lansarea unei colecte de documente de presă și editoriale prin anunțuri publice adresate autorilor, editorilor, cenzorilor, securiștilor, activiștilor de partid din aceste domenii. Versiuni necenzurate ale unor opere, articole (manuscrite, dactilograme, șpalturi, perii). Ștampile de cenzori. Documente de identitate speciale ale funcționarilor DGPT. Decrete de pensionare, decrete de decorare, decizii de sancționare sau premiere privitoare la activitatea cenzorilor. În acest scop se pot folosi listele cu adresele personalului specializat sau administrativ, dintre care cele recente datează cel mai târziu din 1977.
3. Studiarea arhivelor de petiții și scrisori, trimise de «oamenii muncii», existente la județele de partid, în redacțiile marilor cotidiene sau ale unor săptămânale ca *Flacăra*, care au avut un rol de supapă de siguranță și instrument conex de control, precum vestitele arhive de la Smolensk ale partidului comunist sovietic, recuperate ca pradă de război de naziști și apoi de americani, adevărate inventare ale problemelor acute ale regimului comunist, bază pentru studii esențiale asupra opiniei publice și crizelor sociale.

Desigur ar fi necesară cercetarea ulterioară a unor arhive instituționale care au tangență cu activitatea de cenzură : Comisia română pentru aplicarea armistițiului, Comitetul Central al PCR, secțiile de propagandă și agitație, cultură și artă, cadre, Securitatea, Vama, Poșta, Ministerul comerțului exterior, Academia Română, ARLUS, arhivele editurilor, redacțiilor care au funcționat în România de la 1944 încoace, noile publicații : *Orizont*, *Veac Nou*, *Flacăra*, *În apărarea păcii*, *Orizonturi*, *Almanahul literar*, *Tânărul scriitor*, *Contemporul*, *Urzica*, *Gazeta literară*, *România literară*, *Viața românească*, *Lucafăru*, *Utunk*, *Korunk*, *Iffjumunkás*, *Elöre*, *Neuer Weg*, *Neue Literatur*, *Novi Jivot*, *Glasul Patriei*, *Tribuna României*, *Steaua*, *Tribuna*, *Familia*, *Convorbiri literare*, *Cronica* etc., etc. Ar trebui realizată depistarea mărturiilor consemnate în jurnale, memorii sau declarații de interogatoriu din arhivele penale sau de urmărire informativă în care sunt implicați scriitori, ulterior colaționate și analizate dimpreună cu alte documente de istorie orală, dând glas desigur autorilor dar și,

sau mai ales, cenzorilor, securiștilor și activiștilor de partid implicați. Realizate noi documente de istorie orală.

În raport cu acest proiect extensiv dar realist, cu o bază informațională imensă accesibilă, teza noastră nu poate fi, prin definiție, decât o introducere. Eventualii continuatori ai proiectului se vor putea servi de cercetarea noastră ca de o colecție de chei spre importante depozite de informații care merită să fie cercetate intensiv. Proiectul este irealizabil de către acela care vi-l prezintă, la cei 73 de ani ai săi, și așa ar rămâne dacă l-am privi doar ca un proiect strict personal. Deși ar avea curiozitatea să mai poată continua extensiv, autorul se mulțumește cu lectura și organizarea unei părți infime din ceea ce a reușit să acumuleze, lucrând pe teme eșantionate, pentru a pune în evidență natura resurselor și posibilitățile de extragere ale unor informații exploatabile și organizabile.

Am inclus și documente privitoare la cultura maghiară din România, convins că ea trebuie considerată ca parte integrantă nu a « cauzei generale a proletariatului », cu o expresie tipică a limbajului totalitar, ci a culturii care se produce în România și deci, profitând de faptul că știu limba maghiară, încerc să evit ignorarea ei de către români. Date fiind tensiunile perpetue ce s-au manifestat pe acest teren, integrarea ei, cu respectul specificității, nu se poate face prin idilizare ci prin confruntare deschisă cu sursele tensiunilor, pe care le-am evocat.

CE ESTE CENZURA? DAR AUTOCENZURA. DOUĂ DEFINIȚII

„Examen prealabil sau ulterior publicării, bazat pe criterii și filtre ideologice, efectuat de către autoritatea competentă, a publicațiilor, programelor și spectacolelor pentru public și care conduce fie la autorizarea, fie la interzicerea totală sau parțială a difuzării.”²

Autocenzura este expresia precauției instinctive și raționale în raport cu coerciția amenințătoare, preventivă, a oricărui sistem social, instituțional, și se exercită în funcție de praguri de interdicții reale sau imaginare. Mai greu de depășit decât cenzura fiindcă pragurile sunt incerte și nu pot fi cunoscute decât prin asumarea unui risc, asumare irațională.³

CENZURA — INSTITUȚIE PIVOT ÎN COMUNISM

Cenzura comunistă este instrumentul atotputernic, secret și eficient pentru difuzarea, controlul și impunerea ideologiei, iar prin funcție ei de epurare devine un aruncător de flăcări care pârlă terenul, pare că face *tabula rasa* așa cum cerea Revoluția, fertilizând cu cenușă terenul pentru vâstărele fragile ale noii culturi « proletare », pseudo-cultura comunistă. Cenzurii i se consacră importante resurse materiale, un aparat pletoric, cu paliere multiple, în curs de calificare, după o perioadă de amatorism revoluționar la nivelul inferior. Cenzorii, cu puține excepții, au aparținut aparatului de partid, nomenclaturii, chiar când nu erau membrii ai partidului comunist, fiind selectați pe baza unor criterii ideologice și sociale similare celor aplicate de Serviciul de cadre al Partidului, pentru promovarea în funcții de conducere și responsabilitate, care necesitau încrederea superiorului, supravegherea inferiorului și supunerea executantului.

2 Definiție simplă și exactă preluată și adaptată din situl didactic accesat la 25 iunie 2012, la adresa <http://www.toupie.org/Dictionnaire/Censure.htm>

3 Nu am găsit o definiție utilizabilă a autocenzurii, o propunem deci pe a noastră.

Prin natura activității lor, a documentelor pe baza cărora li se cerea să cenzureze pentru a evita publicitatea nedorită de sistem, persoanele lucrătoare din serviciile de cenzură dețineau informații secrete sau confidențiale multiple, organizate pe trepte de pericolozitate, de la securitatea națională la opiniile politice ale unor autori. De unde interesul pe care Securitatea l-a arătat acestei instituții de stat, probabil infiltrată de agenți adânc conspirați care mențineau legătura cu serviciile de contra-informații specializate.

Cenzura comunistă, adică Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor a fost « desființată » în România în 1977. Sub diferite nume, cenzura a existat desigur în vremea războiului dintre 1939 și 1945, prezentată ca având un caracter excepțional. După, în perioada numită a Războiului Rece, activitatea de control prealabil a comunicării publice a continuat sub imperiul Convenției de armistițiu, a Păcii de la Paris (1947) și al staționării unor trupe de ocupație sovietice și a unei legi secrete de funcționare.⁴

Cenzura era și mai este în anume cazuri specifice, parte a oricărei activități economice etatiste, administrative și politice, o funcție a Statului, pentru asigurarea secretului în raport cu interesele contrare sau divergente ale altor entități similare. Ca atare, în mod secret, abuziv dar formal legal, ea a continuat să fie exersată până în decembrie 1989. Grație desființării formale, instituționale, din 1977, arhiva DGPT, care conținea multe secrete, n-a fost împrăștiată sau lăsată de izbeliște, ca atâtea altele în România, ci a fost transferată și organizată ca fond al Arhivelor Naționale. Inaccesibil până după 1990. Acum fondul bine structurat este dat în cercetare, nu încă suficient studiat și fără a se fi publicat documentele în mod organizat, așa cum sugeram la începutul acestui text, în folosul cercetărilor viitoare. Prin faptul că a funcționat centralizat și permanent cenzura este o oglindă purtată de-a-lungul drumului istoriei regimului comunist.

Studiul lui Ion Lăcustă, *Cenzura veghează*⁵ bazat pe un caiet de sarcini privitor la anul 1938, care a fost depus la Biblioteca Academiei de un fost cenzor, trasează principalele funcții ale cenzurii în perioada de război de care se ocupă. Cartea lui Adrian Marino⁶ schițează mai ales istoria cenzurii din Țările Române, în perioada premodernă. Orice studiu al instituției locale postbelice impune o comparație cu cenzura sovietică. Cenzurii din U.R.S.S. i s-au consacrat câteva studii și a fost chiar subiectul unor cursuri universitare. Pentru perioada pe care o studiem cu prioritate la noi, există o sinteză semnată de Lulia Zaretskaia-Balsente, *Les intellectuels et la censure en URSS (1965-1985). De la vérité allégorique à l'érosion du système*, Edition L'Harmattan, Paris, 2000, 402 p. Autoarea folosește un termen interesant : «nonconformism integrat» (p.291).

Împotriva violenței revoluționare teoretizate și aplicate fără cruțare de sistemul creat de Lenin, Troțki sau Stalin, opoziția slabă, teoretică, în Rusia a durat mai puțin de un deceniu și a fost înăbușită prin eliminarea fizică sau socială (încarcerare, surghiun, lagăre de muncă, expulzări) a opozanților, adesea ei înșiși foști teroriști sau adepți ai terorii revoluționare.

În România, în cadrul instalării regimului semi-colonial, singura opoziție reală, minoritară, s-a exprimat cu arma în mână. Restul societății s-a adaptat.

Motivația orientării noastre spre studiul unuia dintre instrumentele proiectului decapitării

4 «Legea secretă» este specifică sistemului comunist. Contradicție în termeni. Legea nu poate fi respectată dacă nu e cunoscută.

5 Lăcustă, Ioan, *Cenzura veghează*, Editura Curtea Veche, București, 2007, 456 p.

6 Marino, Adrian, *Cenzura în România*, Schiță istorică introductivă, Editura Aius, Craiova, 2000, 96 p.

sau decerebrării culturii române, parte a colonizării economice, ideologice a Europei de Est, în cadrul expansiunii imperiale sovietice, se explică printr-o educație de respect al tradiției, a cărții, a presei vechi și a purtătorilor de memorie, a bătrânilor. Derivă o curiozitate și un respect pentru trecut ca purtător de mistere și de mesaje esențiale, de continuitate și stabilitate. Am încercat să transpun și să valorific această orientare în paginile revistei *Vatra*, prin suplimentul de istorie „Documentele continuității” care o ilustrează statornic, cu variațiuni calitative inerente. Această atitudine este compensată cu interesul pentru prezent, în sensul «prezenteismului» pe care *Vatra* l-a teoretizat discret, prin seria de articole scrise de lingvistul Alexandru Toșa⁷, și pe care revista l-a susținut concret prin cultivarea reportajului, a literaturii de actualitate și a interviului dialogant. Fără neglijarea proiecțiilor viitoriste, prin literatura științifico-fantastică, pentru a coagula în jurul revistei cititori tineri, și prin studiile de ecologie ale profesorului acad. Eugen Pora, colaborator invitat de Romulus Guga.

Deși este vorba, în principiu, de o teză din domeniul literaturii, cercetarea noastră nu poate evita încălcarea unor terenuri vecine, istoriografia, sociologia, politica, ideologia, psihologia de grup, etnologia. Cinci expresii operaționale constituie axa teoretică a cercetării : 1. « acculturația violentă », expresie a colonialismului imperial sovietic ; 2. comportamentul « comprador » al intelectualității din semicolonială imperială, atitudine politică și socială care nu este doar un alt nume pentru colaboraționism și trădare de neam ; 3. « dubla-gândire », conceptualizată de George Orwell în analiza romanescă a limbajului totalitar, unde menționăm și integrăm un precursor român, psihosociologul Zevedei Barbu¹, 4. « disonanța cognitivă » prin care comportamentele sociale negative își caută și află scuze, explicații, motivații superioare intereselor reale meschine, fricii, oportunistului curent bazal și banal ; în fine, 5. « logica non-contradictorie », definită de filosoful Stephane Loupasco⁸ ca o logică a nuanței, a integrării sintetice și dialectice a contrariilor, fără de care înțelegerea fenomenelor complexe nu este posibilă. Comunismul re-impune *manu militari* logica religioasă maniheistă, gândirea în alb-negru, după cunoscutul principiu probabil nu doar comunist, în orice caz intensiv solicitat de comuniști, „cine nu e cu noi e contra noastră”.

Pentru descrierea relațiilor dintre comunitățile conlocuitoare din Ardeal, mai ales pentru perioada dintre 1944 și 1949, unul dintre tabuurile întreținute și supravegheate de cenzură, folosim modelul descris în socio-psihologie prin « dilema prizonierului », un paradox, componentă a teoriei jocurilor, privitor la strategiile de cooperare, înșelare sau confruntare, care au fost și sunt practicate.ⁱⁱ

Materialul din centrul cercetării este prioritar literar pentru a construi o bază de referințe comune, cunoscute, inteligibile și analizabile, dar înțelegerea fenomenului cenzorial se realizează doar prin încadrarea acestuia ca parte a proiectului social autoritar, autocratic și violent de modificare socială accelerată, proiect al Partidului Comunist aplicat prin sucursalele acestuia, care au utilizat Cenzura ca o instituție complementară poliției politice, adică a Securității, ambele fiind instrumente privilegiate, organizate reticular, tentacular.

⁷ Toșa, Alexandru, *Cronograme. Propoziții despre prezent*, Vatra, 1975, nr. 8, 9, 10, 11, 12, p. 11

⁸ Informații corecte despre opera lui Ștefan Lupasçu : accesibile on line http://fr.wikipedia.org/wiki/St%C3%A9phane_Lupasco

CENZURA CA IDEOLOGIE

« Cine controlează prezentul controlează trecutul. » Această parte a unei formule orwelliene definește exact *ideologia cenzurii* constituită la intersecția unor programe teoretice cu cele pragmatice care au stat la baza politicii culturale comuniste (marxiste, leniniste, staliniste, dejiste, ceaușiste etc) în toate variantele localizate pentru Europa de Est, fără excepții. Diferențele au fost de intensitate și cuprindere, de natură tactică, niciodată de natura strategică. Dar nu ideologia comunistă a produs cenzura ci cenzura a fost chiar esența ideologiei comuniste, derivată din natura sa utopică și totalitară, ceea ce implica atât controlul global cât și coerența fără falii.⁹ Această afirmație nu este o premisă a cercetării noastre, ci o concluzie. Dar poate fi plasat și la început așa cum se întâmplă în cercetare, ipoteza se naște printr-o intuiție bazată pe o cunoaștere parțială a domeniului, după care se acumulează argumentele ce pot fi apărute științific pentru a conferi temei ipotezei și a-i mări forța de lovire. Am acumulat probele necesare pentru susținerea ei documentată. Ipoteza formulată provizoriu devine concluzie demonstrată : « Cenzura nu este doar o instituție ci este chiar ideologia totalitară ».

CENZURA ȘI LITERATURA ÎN ROMÂNIA DUPĂ 1945

Am urmat un plan formulat inițial pe care l-am adaptat în funcție de materialul prelucrat, extras din masa de documente. Seria se construiește pe câteva generalități istorice legate de natura sistemului instalat după 1945. Considerăm că raporturile sistemice dintre România și URSS sunt raporturi specifice celor dintre metropolă și o semicolonie, urmând aici opinia unor istorici din promoțiile postbelice. « De fapt, Comisia Aliată (Sovietică) de Control din România [...] a devenit organul de conducere sovietică în România, adevărata deținătoare a puterii în țară. Această poziție a fost consolidată din punct de vedere militar prin reducerea forțelor poliției române, la 2 octombrie 1944, de la 18.000 la 12.000 de oameni, iar la 26 octombrie și a armatei române din interior, de la 13 divizii complete la 3 divizii cu efectiv redus, în total 10.000 de oameni. De asemenea, efectivele de grăniceri și jandarmi au fost reduse de la 74.086 la 58.018 oameni. În ansamblu, forțele armate române au fost reduse, de la 419.000 de oameni în mai 1945, la doar 136.000 de oameni în decembrie 1947. În schimb, numărul trupelor sovietice staționate în România a crescut de la 80.000, la 8 mai 1945, la 615.000, la 1 martie 1946. Deși, treptat, numărul lor a scăzut (400.000 la 1 iunie 1946 și 240.000 la 1 noiembrie 1946), ele au reprezentat elementul esențial în desfășurarea evenimentelor politice și de altă natură ce au avut loc în țara noastră. Sovieticii, prin intermediul P.C.d.R., devenit Partidul Comunist Român la conferința din octombrie 1945, au introdus în România sistemul comunist cu ideologia sa, după care au transformat țara într-o anexă a imperiului lor. » (Eugen Denize¹⁰)

Citatul anterior explică măcar în parte situația Rezistenței, în sens global. Inaderența la comunism, ca rezistență pasivă, pe fondul procesului prioritar de finalizare a constituirii națiunii, are drept consecință existența precară a unei formațiuni politice radicale de

9 Am arătat legătura între utopie și spațiul carceral al proiectului de supraveghere totală de tip Bentham, în eseu, integrat tezei, despre „Zone omogene. Labirint, utopie, spațiu carceral”.

10 Eugen Denize s-a născut în București la 27 decembrie 1954; studii liceale și universitare în București, fiind licențiat al Facultății de istorie în anul 1978; cercetător științific și director adjunct al Institutului de Istorie „Nicolae Iorga” din București; specialist în problema relațiilor internaționale și a mijloacelor de comunicare. cf. Comunismul românesc de la începuturi până la moartea lui Gh. Gheorghiu-Dej, text lizibil on line în revista *Memoria* http://revista.memoria.ro/?location=view_article&id=386

stânga și identificarea ocupantului cu rusul, reconsiderat drept inamic secular. Comunismul se impune exclusiv prin forță, prin frică și prin oportunism, în condiții de ocupație militară. România intră într-o fază de război civil care se manifestă atât în plan strict militar, printr-o rezistență armată precară, cât și în plan ideologic. Ambele terenuri ale rezistenței sunt lipsite rapid de suport material și nu fac față mijloacelor puse în mișcare de ocupant și de formația politică a colaboraționiștilor. Instrucțiunile KGB, referitoare la Europa de Est, oferă o schemă de acțiune ale cărei priorități sunt distrugerea memoriei, adică epurarea tipăriturilor, distrugerea purtătorilor de memorie, adică a intelectualilor, cu prioritate a istoricilor, impunerea ideologiei cenzurii ca formă a controlului prezentului și trecutului și a reducerii rezistenței țesutului social și național în raport cu ideologia ocupantului imperial. Efectele epurării sunt deconstrucția și distrugerea identității¹¹ După distrugerea memoriei colective, comunitare, aceasta este înlocuită prin *dumping ideologic* cu o falsă memorie la a cărei producție se ajunge prin recrutarea intelectualilor după ce fuseseră o vreme marginalizați și privați de resurse, inclusiv alimentare. Raportul Ralea¹² din 1955 este descrierea cea mai cuprinzătoare a situației și baza teoretică politică a recrutării neutrilor.

Începând cu această perioadă are loc o recuperare selectivă și o valorificare «critică», adică o conformizare ideologică a moștenirii culturale prin ediții epurate, ediții croșetate, ediții dirijate. Descriem succint acest proces prin generalități pentru a trece la cazuistica¹³ reeditărilor cu referințe la interdicții majore (publicistica lui Eminescu), opera critică junimistă și în special cea maioreșciană și, în fine, exemplu de recuperare cu încetinitorul, reeditarea *Istoriei literaturii române* de G. Călinescu.

Pentru înțelegerea funcționării cenzurii prezentului am evocat cadrul juridic al cenzurii după 1945 (Convenția de armistițiu, Decretele și legile de înființare și funcționare, regulamentul pentru cenzura corespondenței, cadrul instituțional, organigrama, instrucțiunile de funcționare, acțiunea concretă văzută din interior prin rapoartele de sinteză și analiză. Am emis ipoteza unei colaborări a cenzurii cu Securitatea și am evocat colaborarea cu alte instituții de control (Poșta, Vama, Grănicerii).

Cenzura fără urme. Din unghi metodologic am precizat că cenzura nu lasă urme și că urmele rare pe care le lăsa nu au fost păstrate de instituțiile de presă sau de instituțiile editoriale implicate, din lipsă de instinct istoric, din neglijență sau din prostie. De unde raritatea probelor. Desființarea din 1977 a instituției și dispersia cenzorilor și a cenzurii a permis supraviețuirea probelor interne prin transferarea masivei arhive instituționale la Arhivele naționale, unde au rămas inaccesibile dar au fost corect organizate pentru o cercetare viitoare, chiar dacă aceasta părea improbabilă înainte de 1989.

Pe baza referatelor și notelor de lectură arhivate am reconstruit cazuri în câteva dosare.

- Cazul Al. Jar, în care vedem o provocare politică, organizată de Gheorghiu-Dej,

11 Lungu, Dan, *Construcția identității într-o societate totalitară*, Junimea, Iași, 2003

12 Acțiunea Ralea poate avea măcar două valențe, de salvare a elitei dar și de compromitere a acesteia, valență de codoșlăc.

13 «Cazuistică» în sens de acumulare de cazuri, ca în practica juridică demonstrativă. Cf. Zafiu, Rodica, Cazuistică. Păcatele Limbii: în *România literară*, Arhivă, 2001, nr. 23 : « [...] în momentul de față, cazuistică e un termen foarte mult folosit, în diferite discipline, cu sensurile noi și specializate de „listă de exemple sau cazuri practice”; „formulare și enumerare a unei pluralități de cazuri specifice, pentru a deriva din ele un principiu general”; „studii care se bazează pe o listă de cazuri sau date specifice” (definiții traduse din dicționare străine, unde corespondentele deja citate ale lui cazuistică au dezvoltat semnificațiile moderne și internaționale).” Uzul modern al cuvântului nu este încă înregistrat în DEX.

pentru a se debarasa de opozanți care doreau să profite de reformele hrușcioviene pentru a-l elimina și accede astfel la puterea maximă, provocare bazată pe pseudo-revolta ideologică a unui autor dogmatic și lipsit de talent, activist politic reciclat și scriitor rebutat. Printre concurenți se afla Miron Constantinescu.

- Cazul povestirii „Leul albastru” de D.R.Popescu — proba a forței inteligent folosite a parabolei și indirect a calității excepționale, ocultată ulterior, a revistei *Luceafărul* în perioada Eugen Barbu.
- Cazurile romanelor „Isus și ceilalți” de Romulus Guga și „Ostinato” de Paul Goma, din care se vede cât de precare și aleatorii erau blocajele cenzoriale și cât de întâmplatoare victoriile în anii șaptezeci. (Ipotetic, „Ostinato” putea apare în România dacă nu se opunea finalmente Ion Dodu Bălan.)
- Cazul romanului „Ademenirea” de Romulus Zaharia, unde se evocă un episod dramatic din istoria recentă a Ardealului, ocultat sau falsificat, și destinul unui autor de orientare levogiră naturală, care este pedepsit politic abuziv pentru a da satisfacție unor forțe iredentiste, apoi împins spre emigrare.
- Cazul Ion Lăncrăjan, a cărui operă a fost cenzurată statornic câteva decenii, în ciuda eforturilor autorului de a ține seama de ideologia dominantă. Opera acestui „țăran” (i se spunea Bădia), niciodată complet urbanizat, se construiește între adaptare și revoltă permanentă. Prin analiza cazului Lăncrăjan subliniem incompatibilitatea funciară ideologică, economică și morală dintre comunism și țărănime, observată deja de anarhistul Kropotkin în secolul al XIX-lea. Considerăm tragică situația autorului și a categoriei.

Convingerea că trebuie evitată condiția de descriptor monomaniac al eșecurilor și amputărilor în literatura cenzurată, știind că a existat, după 1960, o literatură, cumpărată și citită, care se bucura de un mare succes, mai mare decât în orice altă perioadă a culturii române, ne-a obligat să facem apel la analizele dedicate unor opere publicate, din a căror lectură sociologică am extras un sistem de valori și o imagine a societății românești care contrazicea deja, la finele anilor șaptezeci, imaginea socială «standar *dozată*» care se dorea impusă de național-comunism.

Am extras argumente privitoare la nuanțarea modelului social prin literatură, dar știm că procesul a avut loc în toate domeniile culturii, cu presiuni, tensiuni și rezistențe încă nestudiate, marcând reușita tehnicilor de ocolire, păcălire și derutare a cenzurii, finalmente obținând proba că, în chiar momentul publicării textelor, un comentariu critic, al nostru, dar care evident nu era singurul, putea să îmbine extragerea în clar din opere a unor mesaje necanonice, să realizeze transgresarea interdicțiilor chiar de către comentator, fără punerea în pericol a autorilor, ca efect pervers, nedorit și necontrolat al unei forme de denunț involuntar al depășirii tabuurilor.

Am obținut astfel, sperăm, tabloul unei culturi, unei literaturi care a reușit să supraviețuiască în ciuda acculturății violente la care a fost supusă, a reușit să producă opere viabile, să integreze în acestea un răspuns la agresiune și un proiect etic-estetic specific, comprehensibil, recuperabil în timp.

După opinia noastră acest lucru s-a putut produce din cel puțin două motive. Primul era legat de inadecvarea comunismului la tradițiile românești, ale unei societăți rurale care fusese tulburată dar nu descompusă, cel puțin până la finele anilor optzeci. Intelectualii, chiar și cei «comuniști», descindeau din aceste medii și adaptarea multora la ritualurile regimului a fost formală, oportunistă dar nu bigotă. Al doilea motiv derivă din primul. Dincolo de conflictele ideologice aparente, dincolo de conflictele reale de interese, a existat o complicitate sau doar o toleranță neformulată dar productivă între autori și cenzori, între activiștii privilegiați ai nomenclaturii și cetățeni, care se exprima prin noțiunea de «cumetrie», o structură reticulară a relațiilor simple sau genealogice sau, în termenii lui I.L. Caragiale, de «lanț al slăbiciunilor», sisteme pe care le putem judeca pragmatic, refuzând inutila lor abordare riguroasă, etică și nu sociologică. În acest context nu este vorba de opțiunile noastre etice ci de o atitudine de distanțare, necesară înțelegerii funcționării mecanismelor sociale. Belu Zilber a avut intuiția acestei toleranțe instinctive și expus-o în *Monarhia de drept dialectic*. Toleranța s-a construit lent, pe baza unei solidarități comunitare, a saturației față de excese, pe fondul complexității societale, a produsului cultural care nu mai puteau fi realmente controlate, a crizei economice.

Putem accepta că tot ce trece de cenzură nu este rezultatul laxismului cenzurii ca principiu ci al complexității crescătoare a produselor de cenzurat (texte, fotografii, hărți, tabele statistice, liste de produse pentru export sau import etc), efectul limitelor pregătirii profesionale a cenzorilor, produsul stresului ideologic permanent al executanților, derivat din ritmul muncii și din atmosfera de suspiciune care domina în instituție. Această descriere se extrage cu ușurință din procesele verbale ale ședințele de analiză, din referatele care stau la baza acestor momente de bilanț, din plângerile lectorilor (cenzorilor) și din descrierea eforturilor de organizare a reciclării permanente, bazate pe cunoașterea aprofundată nu doar a bazelor ideologice ci și a imensei cantități de interdicții aplicabile în alte domenii decât cele culturale, literare, artistice, istorice, adică în cele sociale, economice, ale relațiilor externe etc.

Orice paznic de prizonier este el însuși un prizonier, ca să-l parafrazăm pe C. G. Jung.¹⁴ În condițiile concrete ale slujbei, paznicul petrece destul de mult timp, nu doar alături de cel păzit, ci și în aceeași incintă, existență ale cărei aspecte negative și constrângeri fizice (rondurile, frigul, claustrarea, singurătatea) sunt partajate cu victima. Ideea a fost probabil formulată deja de unele persoane care au avut prilejul și răgazul să privească cu atenție raportul din pușcărie, între paznic și prizonier, ultimii fiind *aliasuri* biologice ale claustrării.

De unde se poate deduce existența unei relații similare cu aceea definită de Sindromul Stockholm, complicitatea și simpatia care se naște între răpitor și răpit în cazuri politice sau de pirataj care obligă la o coabitare îndelungată între prizonier și paznic. Se pot explica astfel situațiile consemnate de scriitori, în cazul nostru Mihai Sin, în câteva interviuri, în care se exprimă o colaborare care poate merge până la complicitate dintre cenzor și scriitor. Cenzorul, s-a constatat în mărturiile orale culese de noi, se poate contamina, prin simpatie față de tenacitatea sau curajul autorului, față de inteligența acestuia, dar mai ales, și nu în ultimul rând, prin experiența existențială comună care constituie fondul social

¹⁴ « El este prizonier ca orice paznic de prizonieri și blestemat ca oricine blestemat. », p. 240, *Arhetipurile și inconștientul colectiv*, Editura Trei, București, 2003

la care se referă anumite scrieri realiste, pe care trebuie să le comenteze cenzorul, în dubla determinare a filtrului politic în baza căruia se face lectura, și a imaginii psiho-sociale a realității în interiorul căreia locuiește cenzorul, imagine cu care cu care se confruntă cenzorul citind și adnotând textul. Chiar dacă bine plătit, un cenzor nu era finalmente în vârful piramidei sociale, mai mult, activitatea sa clandestină nu-i permitea să se bucure de o recunoaștere socială, adică de prețuirea publică.

Atunci când adeziunea față de motivațiile politice ale controlului social exercitat prin intermediul cenzurii de către Partidul-Stat corespunde intereselor și opiniilor cenzorului, acesta nu resimte nici o dificultate mentală, de cele morale facem abstracție acum, de a fi de acord cu dogma și de a-i aplica filtrul, fără îndurare sau ezitare. Această conveniență este tipică perioadei 1945-1955, analiza amănunțită a structurii sociale, mentale, intelectuale, etnice a cenzorilor acestei perioade ne permite, chiar dacă cu o relativă imprecizie, să determinăm eficiența cenzurii și severitatea ei deformatoare ca datorată unei densități excepționale a minoritarilor și a persoanelor cu o formațiune intelectuală redusă, în personalul pus să execute epurarea cărților și cenzura presei. A distruge obiecte pe care nu le consideri valori este mai ușor, le consideri negative pentru tine și ai tăi, a ciumpăvi texte care nu sunt în limba ta maternă și nu aparțin unor creatori pe care îi prețuiești și cu care te identifiți, este desigur mult mai puțin șocant, mai ușor. Nu afirmăm că valorile minoritarilor nu ar fi fost distruse, în aceste acțiuni de *memoricid*, chiar și de minoritari implicați în instalarea regimului colonial, căci știm, dintr-o experiență socială directă, că, așa cum unii români au ascuns cărți românești interzise, tot așa unii minoritari duplicitari, deși integrați în sistem, sub steag internaționalist, au acționat protector față de valorile comunitare, chiar dacă nu se încadrau în normele ideologice canonice comuniste. Altfel distrugerile pe toate planurile ar fi fost mult mai mari. Riscurile erau asumate și de unii și de alții.

Cazul la care ne referim, mai ales pe baza documentelor publicate de Liliana Corobca este ce al lui Flaviu Schäffer, epurator de biblioteci în anii de după 1945, reciclat în cenzor clasic, permite astfel de concluzii.

În acest context, am propus într-un capitol separat declararea posibilității de utilizare ca sursă necanonică a acestor ficțiuni românești în sociologie.

Succesul real al acestei literaturi, la care ne refeream mai sus, nu trebuie neglijat și ocultat în numele rezervelor critice naturale față de supralicitarea valorii soluțiilor încadrabile în formula „rezistența prin cultură”. El se datorează convenienței politice și coparticipării literaturii la nuanțarea și critica modelului social.

Cazul revistei „Vatra”, în redacția căreia am lucrat aproape două decenii, necesită și permite o analiză din interior. Am arătat care sunt principiile conform cărora credem că trebuie analizate publicațiile periodice. Lăsăm altora plăcerea să le aplice și ne limităm, în pregătirea terenului unor astfel de cercetări, să oferim detaliile pe care mai tinerii nu le pot cunoaște. Evocăm în acest dosar câteva dintre textele «necanonic» publicate, nu toate analizate în detaliu, pe care redacția le considera, atunci, victorii împotriva cenzurii. Dialogurile cu Geo Dumitrescu, A. E. Baconski, Norman Manea, Nicolae Breban de pildă. Apoi proiectul lui Romulus Vulpescu pentru o editare corectă a „Istoriei literaturii române”

de G. Călinescu. Paginile despre textualism. Publicarea prozelor lui Gheorghe Iova, Gheorghe Crăciun Șt. M. Găbrian. În fine pagini de literatură științifico-fantastică care au fost respinse de alte reviste și au apărut în „Vatra”, semnate de Gh. Săsărman, Leonard Oprea, Marian Popa. Chiar susținerea programată a genului după desființarea colecției specializate, în ideea folosirii acestor texte pentru critica mascată în viitorologie a prezentului social local, poate fi considerată ca o contribuție originală a revistei, singura care practica programatic acest gen.

Am semnalat în dosarul *Vatra* apariția unor poeme cu acrostih, traduceri din imaginari autori străini, autorii fiind români reali. Câteva documente publicate conțin informații sociale ce vor putea fi folosite de cercetători în scopuri deviate. Publicată într-un număr tematic, lista foștilor brigadieri pe șantierele de muncă patriotică, despre am scris în alt context, permite stabilirea relației între această pepinieră și recrutarea unor cadre de încredere, inclusiv a unei părți din lucrătorii MAI, la începutul guvernării comuniste. Propunerile unui cititor de reorganizare administrativ-teritorială și redistribuirea resurselor energetice ale Câmpiei Transilvaniei au provocat scandal, deși erau foarte raționale, interpretate ca fiind „autonomiste”. Când vedem părăginierea Câmpiei transilvane de după 1990, ne putem aduce aminte de propunerile cititorului nostru pentru o gospodărire echilibrată a resurselor locale ale solului și subsolului. Un studiu din 1972 despre tradițiile Rudarilor, care se consideră urmași ai dacilor, fiind considerați de alții drept țigani, a provocat un alt scandal ulterior publicării. Problema sursei istorice a acestei tradiții nu este nici acum limpezită.

În fine, integrând în teză registrul cu titlurile materialelor trimise la cules între 1973 și 1986, încurajăm viitorii cercetători să compare proiectul cu realizarea revistei, prin compararea sumarele dorite și realizate.

Fenomenul acculturației ideologice este unul de deformare continuă, prin definiție analoagă cu deformarea metalelor. Paradoxul cenzurii comuniste constă în dorința manipulatorilor ei de a da impresia că există o continuitate ideologică fără falii, deformări sau liberalizări fortuite între toate momentele ei istorice, când, în realitate, nu există decât o continuitate teoretică filiformă între diferitele etape ale adaptării marxismului, stalinismului și leninismului la dejism și ceaușism. Singura continuitate este cenzura însăși. Cenzura funcționa ca paznicii din Gulag, ieșirea din rând era pedepsită cu moartea, în cel mai bun caz cu atacul dulăilor de pază, scopul pare să fie munca forțată pe șantierul noii societăți, crearea omului nou, doar că firul cărării, pe care înaintează deținuții spre locul muncii forțate, se modifică mereu pe baza bunului plac și intereselor paznicilor. Singur omul nou, ca mutant, pare să fi apărut, odată cu închiderea șantierului, din „deținuții” supraviețuitori, tot mai asemănători cu paznicii.

LITERATURA CA IDEOLOGIE DIFUZĂ

«Există puțini scriitori care să presimtă marile seisme imediate care îi așteaptă pe oameni. Când sunt, istoria ne spune pe urmă că ei le-ar fi pregătit prin opere. Este explicația pe care totdeauna o dau istoricii despre evenimentele petrecute. În realitate, lucrurile nu pot avea mereu, la bază, acest determinism. Cum l-am putea explica? Fiindcă analiza raporturilor sociale în care trăiește scriitorul nu ne dă totdeauna cheia gândirii sale artistice și nici

filozofice. Așa înțelegem de ce nu se poate decât în mod cu totul excepțional ca gândirea unui filozof să fie pusă în practică de el însuși. Rareori cel ce-a gândit înțelege pe cel ce pune în practică această gândire. Rousseau i-a inflammat, prin ideile sale, spiritul tânărului Robespierre. Dar nu e exclus ca, dacă Rousseau ar fi apucat zilele revoluției, elevul său să-l fi ghilotinat». — scria Marin Preda.

Am comentat opinia lui Marin Preda într-un dialog cu Mihai Sin. «Se zice — precizam — că orice idee care-și găsește emuli degenerază în credință. De aici dificultatea gânditorului de a supraviețui înfăptuirii chiar dacă numai moral. Înăfăptuirea cere hotărâre, dinamism. Îndoiala gânditorului, tendința lui de a asculta alte argumente, chiar dacă apoi criticate, îi blochează acțiunea. Pe de altă parte, raportul dintre creator și omul politic, respectiv între politic și artistic se bazează pe un dezechilibru dinamic. Politica, declarându-se mereu în slujba unei cauze nobile, își reprezintă omul așa cum și-l dorește. Acțiunea sa înseamnă o scoatere din prezent fără renunțarea la el, o identificare cu țelul care înseamnă viitor. Artă vizează mai degrabă prezentul decât viitorul. Plasându-se în viitor politica va considera arta, care nu se identifică cu ideologia, anacronică, *ucronică*, depășită de mișcarea timpului deși vrea să fie o reflectare a lui. Raportul este însă contradictoriu (nu și de incompatibilități) pentru că arta își propune, chiar dacă nu o recunoaște, să modifice conștiințe, ceea ce înseamnă tot o acțiune asupra prezentului în sens viitorist.»¹⁵

Am integrat o serie de exemple din propria noastră activitate «clandestină» nu din egotism ci fiindcă, în ciuda apelurilor repetate prin presă sau prin contacte personale cu scriitori contemporani nu am putut obține, în afara dosarelor deja evocate, extrase din arhive și integrate în teză (Romulus Zaharia, Ion Lăncrănjan, Paul Goma, N. Steinhardt), manuscrise ale unor opere cenzurate pentru a studia diferențele. Ne-am adresat unor scriitori. De asemenea unor edituri. Editurile nu au răspuns. Scriitorii nu posedă, nu pot sau nu doresc a recupera, din arhivele personale, versiunile similare celor depuse la edituri și considerate de autori ca definitive, asupra cărora cenzura ar fi intervenit, mai mult sau mai puțin invaziv. Sau cele câteva file primite nu pot servi la o descriere substanțială a intervenției cenzurii.¹⁶ S-au păstrat în arhive două texte de N. Steinhardt, care ar fi trebuit să apară în *Vatra*. Reproducem unul, răspuns la o anchetă despre eseu. Nu dispunem de fapt decât de foarte puține asemenea texte. Am recurs la cel intitulat *Listele de „uvrajuri prohibarisite”*, propus la *Vatra*, cules și respins de lectorul Direcției publicații a Consiliului culturii, fiindcă subiectul era chiar cenzura. Am integrat texte scrise în străinătate imediat după expatriere, *Les usages sociaux des fictions romanesques*, de pildă, sau eseu despre *Zone omogene. Labirintul, utopia și spațiul carceral*, redactat în Franța în 1984, dezvoltat în România și trimise spre publicare clandestin în străinătate. Ar mai fi fost un lung poem, *Eclipsă deasupra gunoaielor*, tipărit de noi sub pseudonim în revista *Limite* din Paris în 1974. *Les usages sociaux* propune o ipoteză privitoare la rolul ficțiunii românești în comunismul real, descrie modul în care scriitorii utlizau, în România, înainte de 1989, ficțiunea epică pentru a critica sistemul social, ca și posibilitatea de a fi utilizată *post factum*, de către cercetarea socială, ca document sociografic. *Zone omogene. Labirintul* a fost prezentat la un colocviu

¹⁵ Culcer, Dan, *Citind sau trăind literatura*, Dacia, Cluj-Napoca, 1976, p.288

¹⁶ Avem intuiția că diferențele dintre textul tipărit și cel scris nu sunt suficient de mari pentru a vorbi de modificarea mesajului, cu probabile excepții, dintre cele cărora le-am consacrat dosarele de caz. De aici și dificultatea de a valoriza o reală literatură de sertar, nescrisă sau niciodată propusă spre publicare.

internațional dedicat lui George Orwell, cu ocazia unei deplasări în Franța ca bursier al Fondation pour une entr'aide intellectuelle européenne. Aceste texte servesc ca marcaje pentru a stabili nivelul de unde începea sau credeam că începe caracterul unor cercetări sau scrieri nepublicabile în România înainte de 1987. Din dosarele DGPT am extras câteva pilde de cenzură și, evident, se pot extrage nenumărate exemple de fragmente cenzurate dar replasare lor la locul de unde au fost smulse o lăsăm pentru moment altor cercetători care au acces la colecții complete de periodice.

« Oriunde un om exercită o autoritate, există un om care rezistă autorității. » (Oscar Wilde)

Cenzura este și un instrument instituționalizat iar scopurile acțiunii politice și sociale instrumentale sunt stăpânirea, adică puterea, și stabilizarea puterii în durată. Prin cenzură puterea controlează memoria socială. De aceea intuiția lui Orwell este esențială pentru a înțelege natura neuronală și reticulară a intervenției cenzurii.

Am construit lucrarea în trei secțiuni mari, marcate de cele două versiuni ale sloganului care stă la baza societății totalitare descrisă de George Orwell, în cunoscuta sa distopie *1984*. Cele două lozinci activează combinat și circular : „Cine controlează prezentul controlează trecutul.” „Cine controlează trecutul controlează viitorul.”

Li se adaugă a treia, neformulată de Orwell dar conținută în primele două sub formă de ipoteză revoluționară, planificarea, controlul viitorului. Obsesia comunismului a fost planificarea, inclusiv în domeniul culturii, a ideologiei.

„Cine controlează trecutul și prezentul controlează viitorul...”

Cenzura, instituție tentaculară care a funcționat în România sub regimul de ocupație sovietic, apoi în era « democrației populare » pseudo-independente, în epoca socialistă a « societății multilateral dezvoltate » și controlate, oficial și apoi oficios sub diferite denumiri între 1944 și 1989, a lăsat în urmă o imensă arhivă care este doar vag cercetată până acum. Studiul nostru se bazează pe o parte din aceste surse de arhivă. În primul rând, pentru aspectele administrative, organizaționale, instituționale ale DGTP, ne-am adresat Arhivelor Naționale. Acolo au fost depuse în 1977 fondurile de arhivă ale DPT — din cadrul Ministerului Informațiilor și, respectiv, ale DGPT, instituția trecută cu o modificare de denumire, în subordinea Consiliului de Miniștri. În la doilea rând, am consultat fondurile județene ale DGPT păstrate în Arhivele județene Mureș.

În fiecare etapă ideologică, produs al unor rațiuni politice „superioare”, mereu oportuniste, rareori explicite, Partidul, adică minoritatea decizătorilor, care în acest domeniu nu depășea câteva zeci de persoane, incluzând conducerea superioară a Securității, dorea să dea impresia coerenței, chiar dacă această coerență se află în absolută discordanță și opoziție cu etapa anterioară și urma să se afle în același raport cu versiunea ulterioară. Cenzura ideologică este instrumentul acestei strategii, de evitare, de escamotare a incongruenței ideologice, care stipulează controlul prealabil pe toate palierele, dovedind că singura atitudine ideologică nemodificabilă a partidului-stat este cenzura, a cărei aplicare subîntinde toată perioada de la 1945 la 1989.

RESURSELE DOCUMENTARE PRINCIPALE

Arhiva Centrul Național pentru Studiarea Arhivelor Securității (CNSAS).

Ministerul Administrației și Internelor Arhivele Naționale. Direcția Arhivelor Naționale Județene Mureș. Fond DGPT Mureș. Ani extremi : 1945-1977.

Ministerul Administrației și Internelor. Arhivele Naționale. Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, serviciul Arhive Contemporane. FOND CC. AL P.C.R. SECȚIA PROPAGANDĂ ȘI AGITAȚIE. Anii extremi : 1921-1976.

Extragem din Prefața Fondului informațiile descriptive redactate de personalul de specialitate.

Secția Propagandă și Agitație ocupă un loc central în cadrul Fondului C.c. al P.C.R., fiind una din părțile structurale ale fondului ce aduce în primplan activități politico-ideologice și cultural - educative a Partidului - Stat, încercând, prin multitudinea de genuri de documente, să prezinte istoria unui partid ce a dominat viața politică a României o perioadă destul de însemnată.

Respectându-se structura organizatorică a creatorului de fond, C.C. al P.C.R., Secția Propagandă și Agitație avea următoarele atribuții specifice :

a) Exercita controlul și acorda asistență organelor și organizațiilor de partid, de masă și obștești în desfășurarea activităților politico-ideologice și cultural-educative.

b) Elabora și prezenta spre aprobare :

- măsurile privind organizarea învățământului politico-ideologic de partid; măsurile privind organizarea muncii politice și cultural educative, perfecționarea formelor, metodelor și mijloacelor muncii politice;

- programele anuale și de perspectivă privind aniversări și comemorări;

- lista lectorilor C.C al PCR., organiza instruirea și coordonează activitatea acestora;

- propuneri privind recrutarea, selecționarea și promovarea cadrelor didactice care predau științe sociale;

- materiale de informare documentară și conducerea partidului;

- Consiliului Culturii și Educației Socialiste; - Academiei "Ștefan Gheorghiu", Academiei de Științe Sociale și Politice, Institutului de Studii Istorice și Social-Politice în realizarea sarcinilor ce le revin;

- instituțiilor centrale și comitete lor județene de partid în studierea activității de educație

- comitetelor județene de partid și consiliilor de educație politică; - comitete lor județene de partid, în selecționarea candidaților pentru admiterea la cursurile Academiei „Ștefan Gheorghiu”;

- organizațiilor de masă și obștești, în activitatea de propagandă și cultural - educativă;

- îndruma și urmărirea buna organizare și desfășurare a Festivalului Național „Cântarea României”, a celorlalte manifestări cultural-educative cu caracter de masă;

- Ministerului Educației și Învățământului organelor și organizațiilor de partid din școli și facultăți. Organiza, cu aprobarea Secretariatului c.e. al P.C.R., periodic, instruiți și consfătuiri cu secretarii cu probleme de propagandă, președinți ai consiliilor de educație politică și culturală, și cu șefii secțiilor de la comitetele județene de partid, și cu alte cadre din domeniul propagandei.

e) Asigura, în colaborare cu Secția Cadre a C.C. al P.C.R., pregătirea și promovarea cadrelor

în domeniul activității politico-ideologice și cultural-educative a politicii partidului.

f) Urmărea modul în care se realizează planul de editare a cărții social- politice, a celorlalte tipărituri care privesc munca politică de masă.

g) Asigura, în colaborare cu Secția Relații Externe, îndeplinirea sarcinilor trasate de conducerea partidului privind propaganda externă.

Secția Propagandă și Agitație avea următoarele sectoare : 1. Sectorul Propagandei de Partid 2. Sectorul Agitației 3. Sectorul Învățământului Public 4.Sectorul Presei Centrale 5. Sectorul Presei din Provincie 6. Sectorul Muncii Culturale de Masă 7. Sectorul Știință 8. Sectorul de Literatură și Artă 9. Sectorul Edituri 10. Sectorul Sport 11. Sectorul Radio și 12 Sectorul Evidenței Cadrelor și al Documentării.

Secția Propagandă și Agitație conducea și administra : — Biblioteca C.C., se ocupa de următoarele organisme exterioare : - Școala Superioară de Științe Sociale "A.A. Jdanov"; - Institutul de Istorie al Partidului; - Editura P.M.R.; - Redacția revistei teoretice "Lupta de clasă"; - Ziarul „Scânteia” - organ al C.C. al P.C.R. Secția de Propagandă și Agitație a C.C. al P.M.R. controla executarea hotărârilor partidului de către : A - Ministerul Invățământului - Comisia Artelor - Academia Română - Comitetul pentru Radioficare și Radiodifuziune - Comitetul pentru Cinematografie - Comitetul Așezămintelor Culturale - Comitetul pentru Cultură Fizică și Sport - Direcția Generală a Presei și Tipărituri lor - Agenția „Agerpres”. Secția se ocupa, totodată, cu selecționarea și repartizarea cadrelor, controlând executarea hotărârilor P.C.R. de către următoarele organizații de masă : Asociația Română de Legături cu Uniunea Sovietică, Uniunea Scriitorilor, Uniunea Compozitorilor, Uniunea Artiștilor Plastici. [...]

4. Sectorul Presei Centrale - în domeniul de activitate a acestui sector intra toate ziarele și publicațiile periodice din Capitală, știri, agențiile de știri, difuzarea presei, gazetelor de întreprinderi, școlile și seminariile de gazetari.

5. Sectorul Presei de Provincie - în sfera lui de activitate intră toate ziarele și publicațiile din provincie. [...]

8. Sectorul de Literatură și Artă se ocupa cu controlul executării hotărârilor partidului în ce privește problemele de literatură și artă. El se ocupa de activitatea Uniunii Scriitorilor, Uniunii artiștilor plastici, Uniunii compozitorilor.

9. Sectorul Edituri avea sarcina de a controla executarea hotărârilor partidului în domeniul activității editoriale.

10. Sectorul Radio controla executarea hotărârilor partidului în domeniul radiodifuziunii, studiind toate problemele propagandei prin radio.

12. Sectorul Evidenței Cadrelor și al Documentării se ocupa cu evidența cadrelor Secției și grupul de documentare studia procesele-verbale ale ședințelor comitete lor regionale, trimise de acestea C.C., editând Buletinul Informativ al Secției.¹⁷

Pentru perioada 1921-1944, genurile de documente cel mai des întâlnite, în cadrul părții structurale, sunt cele de propagandă, manifeste, extrase - din reviste, articole din ziare,

¹⁷ Buletinul Informativ al Secției de Propagandă nu este încă cercetat.

scrisori conspirative privind activitatea politică a P.C.R. în ilegalitate.

Pentru perioada 1944-1976, genurile de documente sunt tot mai diverse, începând de la discursuri, expuneri, rapoarte ale Secției Propagandă și Agitație, până la hotărâri ale C.C. al P.C.R. pe probleme de propagandă.¹⁸

CARTEA — „CREAȚIE” COLECTIVĂ¹⁹

În perioada studiată, trebuie remarcat rolul factorilor intermediari între producător și public, influența acestora asupra produsului. „Intr-atât avem obișnuința de a supraestima aspectul unic al personalității în activitatea artistică, încît ne repugnă să luăm în considerare intervenția grupurilor sociale în creația literară” — scrie J. Dubois. Constatarea cercetătorului francez are natura evidenței. Atitudinea este însă extrem de răspîndită și de tenace la noi iar depășirea ei riscă să lezeze orgoliul creatorului.

Aplicând în moduri foarte diferite principiul „îndrumării ideologice” de către Partid, editorii din România-controlată influențează atât aspectul general al literaturii cât și fiecare produs în parte, acționând selectiv tematic, retușând textele. Se cunoaște rolul pe care l-au avut în creația lui Jules Verne contractele de lungă durată cu editorul său, profesionalizarea sa (scrisul fiind unica lui sursă de venituri), intervențiile lui Hetzel care au modelat epica verniană. Nu se cunoaște, în schimb, decât din surse anecdotice influența editorilor noștri asupra literaturii actuale. Ni se poate spune că această influență nu a modificat decât în mică măsură opera, că autorul era liber să nu le accepte, că dacă le-a acceptat a făcut-o pe propria lui răspundere și că oricum esența operei a fost salvagardată. Scriitorul român beneficia în România de un sistem de „asigurări” în cadrul uniunii profesionale care îi îngăduia teoretic să se mențină într-o relație de relativă independență față de mecenat, prin împrumuturi rambursabile din onorariile viitoare, dintr-un fond care se constituie din participarea prin autoimpunere a tuturor membrilor breslei, nu din fondurile statului. Pe de altă parte, mulți scriitori trăiau din beneficiile realizate dintr-o a doua profesiune (care nu era însă o sinecură). Onorariile, așa cum sunt ele legiferate, nu puteau constitui o bază materială suficientă pentru ca scriitorul să poată trăi exclusiv din produsul muncii sale, spre deosebire de toate celelalte grupuri și categorii socio-profesionale, a căror productivitate este ritmică. Așa că termenii „relativă independență” ar trebui înlocuiți prin „totală dependență” de sistemul editorial, care este o formă a „mecenatului de stat”, cu toate implicațiile sale.²⁰

Raportul de colaborare al scriitorului cu editorul, ca delegat al mecenatului de stat, nu era nici pe departe idilic, fiind marcat de contradicții. Fenomenul nu este specific nici epocii de dinainte de 1989, nici culturii noastre.

18 La prelucrarea arhivistică a Fondului Secției Propagandă și Agitație au lucrat arhiviștii Anghelache Camelia, Popoi Mihaela, Neagu Laura, Moraru Constantin, Dascălu Octavian, Marin Șerban, împreună cu arhivarii : Meșca Nicoleta, Șerban Tamara și Partenie Maria care în principiu pot fi solicitați pentru informații. Documentele sunt în cea mai mare parte originale și copii, pentru perioada 1921-1940, unele din ele sunt fotocopii, și au valoare documentar istorică deosebită.

19 Pentru a evita anacronismul, lectura anistorică a acestui capitol intitulat Cartea creație colectivă, precizez că el reproduce aidoma pagini din cartea *Serii și grupuri*, 1981, singura lucrare din și despre literatura română dintre 1948 și 1989 unde s-a subliniat existența cenzurii, tocmai proaspăt desființată, și s-a discutat despre cenzura prealabilă și efectele ei.

20 Această dependență totală se manifestă și după 1989, sub forma abuzului editorilor care în raporturile cu autorii ignoră contractele corecte și formulările juridice valabile. Odată semnat un contract, în epoca anterioară, acesta era mai degrabă respectat, chiar dacă tarifele erau standardizate, în anumite limite negociabile. Am evocat disputa dintre E. Jebeleanu și editura Eminescu.

Dosarul Ion Lăncrănjan ilustrează în detaliu acest raport complex în care imixtiunea Securității e probată.

Complexitatea acestor raporturi era accentuată prin acțiunea cenzurii prealabile care a avut nu doar atribuții politice ci a operat, în numele unor principii generale, și cu criterii „estetice” aplicate cu rigiditate sau nuanțat în funcție de momentele istorice sau de personalitatea și cultura cenzorului. Astfel, literatura noastră, dincolo de inițiativa scriitorului, s-a modelat sub dubla influență a mentalității editorului și cenzorului pe de-o parte, sub influența imaginii mentale (prealabilă, deci) pe care o avea scriitorul despre mentalitatea și criteriile de acțiune ale acestora, pe de altă parte.

Acțiunea convergentă a produsului literar în forma sa originală, predată editurilor sau redacțiilor de reviste, a procesului nuanțării modelului social general, a procesului nuanțării modelului social al scriitorului asupra mentalității editorului și cenzorului aflați și ei uneori în raporturi potențial sau real conflictuale, a condus la modelarea acestor mentalități. În diverse etape istorice sau în momente determinate conjunctural, același editor avea atitudini diametral opuse, vizând supraviețuirea sa socială, în funcție și de conștiința responsabilității sale morale și profesionale.

Unul din tabuurile majore ale epocii era generat de prejudecata menținerii echilibrului între *optimism* și *pesimism*, între o viziune stenică și una sceptică, între meliorismul social dinamic și o statică socială. Cunoscut cazul unei povestiri de Mihai Sin al cărui personaj principal se sinucidea, în versiunea originală, prin spânzurare într-un copac. Intervenția editorului-[cenzor] a provocat apariția unui alt final în care personajul urcat în copac se vedește un liniștit mâncător de prune. În felul acesta tragicul deviază spre farsă, de vreme ce premisele personajului rămân aceleași. Sinuciderea trăgea prea greu în talgerul pesimismului [tabuizat]. Un alt exemplu frizând iarăși farsa, din cu totul alt motiv : într-un poem încărcat de aluzii biblice, pentru a-i face posibilă apariția, se adaugă toponimicului neagreat Muntele Sinai un **a**, pentru **Sinaia**. Sau : un roman e tipărit inițial sub titlul *Isus și ceilalți*. Aprobarea pentru acest titlu fiind între timp retrasă, cartea rămâne cu colon-titlul inițial, iar coperta ca și foaia de titlu sunt retipărite cu alt titlu, *Nebunul și floarea*. Schimbarea titlului e nemotivată, căci nu era vorba de un roman pe teme biblice, mitului biblic conferindu-i-se dimpotrivă o alură grotescă. Se mai pot cita încă alte cazuri similare. Nu le-am relatat de dragul anecdotei ci pentru a dovedi că intervenția editorului poate influența substanțial produsul (iar în caz de nesupunere îi poate întârzia inoportun apariția). Trebuie precizat că nici unul din cazurile litigioase mai cunoscute (*Bunavestire* de Nicolae Breban, *Caloianul* de Ion Lăncrănjan, *Corabia lui Sebastian* sau *Biserica neagră* de A. E. Baconski) nu reprezentau de fapt produse literare incompatibile cu principiile morale sau ideologice care guvernau înainte de 1989, dovadă că aproape toate au apărut totuși și că la mijloc fuseseră doar temeri și rigidități ce puteau fi depășite, bazate pe o interpretare îngustă, eronată, suspicioasă a textului, pe lecturi fragmentare care eludau sensul general al operei. Eliminarea practicii cenzurii prealabile, încredințarea responsabilității politice unor persoane (sau personalități) care puteau întrupa concomitent și responsabilitatea estetică, ar fi putut avea un rol benefic. Urmau doar să se producă efectele profunde în conștiința scriitorului care, ca „orice conștiință poate rămâne uneori în urma existenței.”²¹

21 În 1981 anticipam în *Serii și grupuri* (p.275) necesitatea unei cercetări sociologice «a epocii premergătoare desființării cenzurii

Dar cartea în epoca noastră, ca și în alte epoci, este o „creație” colectivă și în alt sens, acela că ea nu se *realizează* decât prin lectură. O carte necitită nu este doar o contradicție în termeni dar și o *potențialitate nerealizată*. În acest sens studiarea receptării trebuie să țină seama de factorul conivenței cu publicul. Sensurile unei opere sînt relevabile fie prin lectura în context, fie prin *manipularea de contexte* (cu termenul pus în circulație în critica noastră de Eugen Negrici). Conivența cu publicul se bazează pe seriile de evidențe și convenții cu ajutorul cărora receptarea este facilitată. În subgrupurile din care este compus publicul relațiile de conivență sînt ierarhizate în funcție de apartenența la subgrupul cunoscătorilor sau la acela al consumatorilor (iar în cadrul acestora în funcție de nivele de cultură, variabile prin apartenența profesională, vîrstă, sex sau timp acordat lecturii etc.). Consumatorii sînt definiți de către sociologii literaturii prin trăirea într-un prezent dilatat spre trecut, prin faptul că nu au „un rol, ci o existență”, gustă ceea ce li se oferă, adoptă decizii neexplicite, uneori au motivații. Cunoscătorii au o atitudine istoricistă, caută să pătrundă circumstanțele creației, se referă tradițional la intenții, analizează mijloacele, reactualizează operele cărora le conferă un nou relief estetic. Vom reveni asupra categoriei cunoscătorilor pentru a determina locul criticului român în acest cadru, acum.

Relația de conivență a scriitorului cu grupul consumatorilor are la bază omologia de ideal social, de model social implicit care în epoca noastră se bazează mai degrabă pe o sumă de criterii de natură etică și, eventual, politică, pe fundalul unei experiențe, unei memorii colective în raport cu oare anumite fenomene, specifice, în negativitatea lor, epocii imediat postbelice simt considerate ca devianțe. Nu degeaba morala arhaică este referentul în cazul multor romane care intentează un proces al obsedantului deceniu reabilitîndu-i victimele inocente (sau nu), dar căutînd să ofere și motivațiile actanților. (A se vedea ciclul romanesc al *Vînătorii regale* de D. R. Popescu, romanul *Galeria cu viță sălbatică* de Constantin Țoiu sau ciclul *Fețelor tăcerii* de Augustin Buzura.) Observația noastră este de natură empirică dar ar putea fi confirmată sau infirmată pe o bază sociologică mai largă. Este probabil că tocmai imaginea cititorilor care au trăit aceste experiențe și cărora, deci, nu li se mai poate oferi o imagine edulcorată (pe care au refuzat-o lăsînd să zacă prin librării „succesele” deceniului șase, pînă la retopirea acelor titluri care nu mai figurau în bibliografia școlară, mijloc de manipulare) a influențat conștiința scriitorilor (atît etică cît și estetică) unii dintre ei fiind saturați de maniheismul și superficialitatea acestor produse de consum.

Conivența la nivel stilistic a produs serii de metafore, perifraze sau ia lămurat sinonimii care nău au valoare de comunicare decît în cadrul sistemului actual de convenții și evidențe, fiind expresii „idiomatice” specifice unei epoci. De aceea odată cu dispersarea contextului coerent ele își pierd funcția și scrierile care au mizat prea mult pe ele, chiar dacă pentru a le folosi ca material de contrast generator de comic sunt supuse unei puternice presiuni de istoricizare (e cazul romanului lui Al. Jar, *Eu, Consula*, ininteligibil aproape în intențiile sale satirice pentru cei mai tineri cititori, consumatori sau cunoscători).

Că o astfel de conivență funcționează ca factor solidarizant dar și ca limită a conștiinței

prealabile». Știam că «ea nu se poate realiza fără apelul la documente (referate de lectură externe, referate editoriale interne, procese verbale, mărturii ale scriitorilor, confruntarea variantelor care, în acest caz, au altă semnificație decît aceea a variantelor ca produse ale exigenței artistice.)» Accesul la documente mi se părea un vis. De aceea l-am notat.

sociale critice a scriitorului român contemporan ne-o dovedește epuizarea tirajelor unor cărți care abordează problematica socială de pe o poziție nonconvențională în raport cu literatura anterioară (ca să fixăm și noi un reper încă de o acceptabilă convenționalitate), cum ar fi *Delirul* sau *Cel mai iubit dintre pământeni* dar și *Suferința urmașilor* sau *Fiul secetei*, deși este evident pentru consumatori că valoarea acestor cărți nu este comparabilă la nivel estetic. Această confuzie de criterii a influențat și opinia critică. Pe de altă parte limitele conștiinței critice a unui scriitor sînt definite de incapacitatea sa de a abandona modelul social general, la adăpostul căruia trăiește comod pentru a purcede la elaborarea unui model propriu. Presiunea unui cititor imaginar (sau real) care să nu se fi postat pe aceeași poziție etică și ideologică nuanțată, neconvențională, creatoare, cu scriitorul, sau să mimeze existența unei poziții rigide în funcție de interesele sale definite de un program de ascensiune socială prin conformism (este cazul unor editori), modelează, limitează la rîndul ei spiritul creator orientându-l spre aplicarea legii minimumului efort. Căci unii autori nu doreau decât să ilustreze cu fapte serializabile un model deja realizat. Ei se aflau pe poziția imitatorilor/ilustratorilor, cum totdeauna au existat în literatură, care exploatează eforturile contemporanilor lor banalizându-le, oferind prezentului o literatură de consum (și trebuie să acceptăm că acest gen de producție există la noi nu doar la nivelul literaturii polițiste sau de aventuri ci și la nivelul unei epici sau lirici care formulează, prin autorii ei, pretenția de a fi cotate la același nivel cu cea a deschizătorilor de drum sau a sintetizatorilor de nivel superior a experienței socio-literare de care beneficiază reușind să ofere *summa epica* sau lirică a toposurilor, motivelor, temelor sau convențiilor narrative anterioare.)

Criticul — lider de opinie al „cunoscătorilor”

Printre locurile comune ce se emit cu suficiență și convingere ou privire la rolul criticului/criticii în societate, unul dintre cele mai vivace privește obligația de a orienta cititorii (așa, în general !) spre valori, de a le forma gustul și deprinderile de lectură. Ni se pare că însăși critica, dintr-un excesiv orgoliu, a acceptat această imagine a altora despre sine până la a se identifica cu ea. Altfel spus : criticul influențează, formează, selectează lectura consumatorilor (în accepția pe care am adoptat-o anterior). Se poate să fie astfel în anumite părți ale lumii, să fie cândva și la noi. În condițiile tirajelor presei culturale și literare actuale (care oscilau în anii optzeci în jurul cifrei medii de 3 000 de exemplare) chiar dacă luăm în considerare lectura în biblioteci (improbabilă de vreme ce abonamentele erau limitate la 12 periodice începând din 1974) sau circulația exemplarului la doi sau mai mulți cititori, nu putem ajunge la o cifră de rotație a presei mai mare de 10 000. Rolul de orientare era limitat încă o dată de tirajele cărților oare erau, în majoritatea cazurilor, sub nevoile reale ale pieții (să mai dăm exemplele clasice cu Freud sau Mircea Eliade, chiar și cu anumite titluri din Biblioteca pentru toți : Bertrand Russel). Influențarea cititorilor în ceea ce privește, producția de carte din anii 80 devine, în aceste condiții, o simplă prezumție optimistă. Nici o cercetare sociologică din această perioadă nu oferă date despre influența reală a criticii literare asupra consumatorilor care se orientează, ni se pare, mai degrabă pe baza zvonului, postlectural, lansat de cei ce au făcut o încercare pe cont propriu. Cititorii prezumtivi și potențiali ai revistelor literare și culturale (care conțin și critică literară) sunt în primul rînd, probabil, tocmai cunoscătorii (cercetările

sociologice din alte țări o dovedesc), literații, aspiranții la profesionalizare, amatorii veleitari, „culturalii” care s-au desprins din masa consumatorilor). Dealtfel criticii, apelând la un limbaj oarecum diferențiat, în funcție de categoria materialului (recenzie, cronică, sinteză, eseu) sau de tipul publicației la care colaborează, se „accesibilizează” teoretic odată cu creșterea tirajului acesteia. Puteam observa cu ochiul liber că altfel se scria cronică literară la cotidiene de mare tiraj (*România liberă*, *Scînteia*, *Scînteia tineretului*) sau la o revistă (săptămânală) ca *Flacăra* sau *Săptămîna*... Efortul de adaptare stilistică și metodologică este influențat de aceeași prezumție. Numai că limitele impuse de adaptarea la specificul unui cotidian nu se referă doar la accesibilitatea stilistică ci și la selecția tematică, la interacțiunea dintre poziția socială și poziția literară a autorului care nu se află totdeauna în acord. Pe de altă parte practica „rotarii” semnatarilor nu îngăduia instituirea unei relații statornice cu cititorul care, neavând o imagine coerentă a criteriilor cu care se operează, nu poate acorda credibilitate autorilor și deci nu se poate lăsa influențat de opinia lor, de argumentația lor. Dealtfel există o masă critică în domeniul persuasiunii, în spațiul comunicării care, odată depășită, perturbă transmiterea mesajului (vezi observațiile lui Robert Escarpit). Masa cititorilor se manifestă astfel amorf și nu poate fi influențată.

Criticii sunt totuși lideri de opinie pentru grupul cunoscătorilor, grup care poate depăși uneori masa critică și se subdivide în grupuscule care se definesc și prin aderența la opinia unuia sau altuia dintre criticii practicanți. Criticii sînt deci lideri de opinie în cadrul unor subgrupe de cunoscători, între care pot exista relații de incompatibilitate prin apelul la criterii diferite de valorizare.²² Consensul asupra valorii nu se realizează în prezent, cum nici recenzarea integrală a produsului literar (sau în general de carte) nu se poate realiza din pricina limitelor tipografice și selectivității determinate de feedback-ul dintre grupuscul și liderul de opinie.

În aceste condiții, practica criticii literare era și este supusă unei tensiuni contradictorii : să recunoască influența factorilor sociali extraestetici asupra practicii literare și asupra practicii critice și să încerce să reducă efectul acțiunii acestora pentru a păstra cât mai liber de obstacole câmpul de acțiune al literarității.

CĂRAREA CU RĂSPÂNTII

Parcurgând cu ajutorul comentariilorpe marginea cărților, selectate și ordonate în mod demonstrativ, câteva decenii de literatură și viață socială, am vrut să trasăm cărarea parcursă în pădurea de interdicții a ideologiei ca cenzură, de o seamă de autori români, ale căror cărți au depășit devalorizarea, au înfruntat sau ocolit interdicțiile cu mijloace de o mare diversitate, toate de natură estetică în primul rând, bazate însă pe valorile unei etici implicite.

Încă o dată, selecția noastră e determinată de încrederea în valoarea literară a operelor tratate, dar comentariile noastre, care subliniază posibilitatea unei lecturi sociologice, se compun din descrierea confruntării dintre interdicție și tehnicile de depășire pe care le-au inventat și aplicat autorii. De la implicarea militantă, în genul lui Ion Lăncrănjan, Augustin

²² Exemplele de după 1989 sunt tipice pentru diferențierile de acest gen. Cronicarii literari care păstrau o anumită linie și cărora li se acorda un monopol al opiniei, de genul N. Manolescu la *Contemporanul* sau *România literară*, dispar absorbiți de alte preocupări.

Buzura, Romulus Zaharia, adepți ai retoricii strigătului, la modificările epice lente reflectând reorganizarea modelului social, pe linia meliorismului, prin Constantin Țoiu, la operele eliptice de istorie ale lui Radu Petrescu, trecem la soluția protestatară de neintegrare, de elogiul al marginalizării din prozele lui Valentin Șerbu, parcurgând meandrele altor cărări paralele.

La răspântii se află mereu obligația alegerii, cea pe care o evoca N. Steinhardt în Testamentul său politic, citat la începutul studiului nostru, cu referire la cele *Trei soluții*. Nu ne vom permite să comentăm din unghi etic soluțiile alese de fiecare autor. Soluțiile epice și propunerile sociale implicite sau explicite sunt toate nu doar personale și motivate prin însăși alegerea lor, ci și temeinice întrucât toate converg spre ideea de reformă, de purificare și de asumare a valorilor comunitare în numele cărora s-a produs decizia, alegerea.

Se putea practica alegerea? Da. Toți cei care au trecut prin pușcării au ales, au fost obligați să aleagă. Nu între libertate și pușcărie ci între uniformizare și diferențiere. Înainte sau după pușcărie. În pușcărie sau în libertate. Chiar și celor care nu au trecut prin situații extreme le rămânea posibilitatea alegerii. Fără consecințe dramatice sau tragice desigur, dar nu fără consecințe. Este diferența mică sau imensă între colaboraționiști și rezistenți.

Am găsit printre multele definiții disponibile pentru „colaboraționiști” una care are meritul de a fi scurtă și clară, dincolo de un context istoric dat.

„Collabos — ces gens pour qui la survie passait avant l'honneur, collabos - ces marchands dont le sens des affaires n'avait pas de patrie.” Colaboraționiștii deci sunt, au fost și vor fi toți oamenii pentru care supraviețuirea trece înaintea onoarei, negustorii al căror afacerism nu are patrie.²³

Altfel spus - cei ce (se) vând cui dă mai mult, indiferent cine este, ce interese servește.

Această definiție include scriitorii, oamenii de artă, filosofii, intelectualii în general, care își vând puterile și creația celui care plătește mai mult, în bani, onoruri, privilegii.

Colaboraționiști sunt pentru mine atât slugile puterii coloniale sovietice, cât și slugile, mai mult sau mai puțin plecate, ale sistemului ceaușist sau ale sistemului post-comunist, în măsura în care, în loc să-și definească onoarea în funcție de un proiect social, politic și cultural care se raportează la un bine colectiv, al cetățenilor care sunt urmașii strămoșilor lor comuni, colaboraționiștii preferă să-și vândă competențele pentru servirea unor interese străine.

Cei care au servit de aproape sau de departe interesele ocupantului sau ale cleptocrației răspund definiției de „colaboraționiști”. Nu executanții mărunți ci, în principal, aceia ce traduceau sau traduc în discurs ideologic, în faptă de putere străină localizată pe teritoriul României, ordinele scrise sau nescrise ale puterilor coloniale de toate culorile.

În contextul literaturii și culturii române, colaboraționiști au fost și sunt toți funcționarii serviciilor de propagandă, de cenzură, directorii de edituri, de reviste, presa televizuală, agențiile de știri. Faptul că unii dintre ei, la un moment dat, au avut răgâieli, cu resturi de

23 (<http://www.globalresearch.ca/articles/MIA202A.html>)

onoare, de la ospățul puterii, au încercat să nuanțeze modelul social, să redefinească „interesul național”, să demaște *post-festum* mediul în care s-au complăcut, înseamnă doar că au încercat să împace situații clinic și moral contradictorii, din care mulți nu au „ieșit” decât prin marginalizare, alcoolism, sexualitatea obsesivă, maladivă, sau sinucidere.

Uneori s-au autopedepsit printr-o dispariție a creativității. Alteori au fost „pedepsiți” printr-o marginalizare treptată față de centrul puterii căreia îi aparținuseră, marginalizare care s-a mascat, s-a drapat sub pseudonimul de „disidență”. Cazul Dan Deșliu e exemplar.

Unii scriitori erau inși complet dependenți de serviciile de securitate specializate în studierea și controlul comportamentului intelectualilor, inși ușor de influențat, de pus la punct, de înfricoșat, de șantajat. Alții au crezut că li se îngăduie totul, fiind personalități de excepție care n-au de dat socoteală nimănui. De fapt erau, și unii și alții, supravegheați și menținuți în funcții doar pentru că erau șantajabili, dirijabili și naivi.

Un eșantion din interiorul tagmei scriitoricești poate fi analizat grație unuia dintre documentele care s-au păstrat în arhivele Securității. Dosarul nr. 10966 (vol. 3) „Creație literară” [D 118/3] din Arhivele CNSAS, conține la fila 206, un document datat aprilie 1977, elaborat de Ministerul de Interne, sub nr. 00308173. Documentul este intitulat neutru „Notă privind unele date despre membrii Biroului Uniunii Scriitorilor”.

Nota cuprinde informații de tip confidențial, de aceea nu o reproduc în facsimil. Președintele Uniunii era poetul Virgil Teodorescu. Membrii Biroului erau, alături de președinte, George Macovescu, Marin Preda, Laurentiu Fulga, Geo Bogza, Mihai Beniuc, Zoe Dumitrescu-Bușulenga, Ștefan Augustin Doinaș, Geo Dumitrescu, Domokos Geza, Horia Lovinescu, Aurel Martin, Romul Munteanu, Fănuș Neagu, Ioanichie Olteanu, D. R. Popescu, Titus Popovici, Nichita Stănescu, Franz Stroch. Aceasta era, după datele din document, compoziția Biroului. Ce scria Securitatea în dreptul fiecăruia?

Pentru a înșira observațiile nu voi păstra ordinea listei, datele fiind de natura delicată, deși de fapt ele sunt cunoscute de aproape toată lumea scriitoricească.

Iată deci că era vorba de iredentiști, de soții mercantile și cu moravuri ușoare, de alcoolism, de incompetență, de invertiți sexuali, de cartofori, de grave manifestări de ostilitate privind politica actuala a partidului și statului, de relații extraconjugale cu o elevă - verișoara soției, de contacte cu ambasadele străine-socialiste sau nesocialiste, de viață dezorganizată sau chiar de ostilitate față de partid din partea unui alcoolic inveterat, de un membru ai Fratiilor de cruce, de autori de cărți respinse, de copii din flori, de lipsa prestigiului literar.

Nu scriu aceste rânduri pentru a mai da o lovitură prestigiului ciobit al scriitorilor români în cauză sau scoși din cauză, nu demasc împreună cu Securitatea.

Dimpotrivă, subliniez faptul că Partidul, prin Securitate, nu „a demascat” și nu a eliminat decât pe aceia care nu conveneau momentului politic. Securitatea nu a propus nimic și nu i s-a cerut de către activiștii superiori de partid să acționeze pentru eliminarea din funcții de asemenea responsabilitate simbolică, a unora dintre acești reprezentanți iluștri ai literaturii române, ci a folosit, în spiritul și specificul oricărui serviciu secret, slăbiciunile omenești sau „neomenești” ale persoanelor în cauză, opiniile lor politice exprimate la mese de cantina sau de poker, nonconformiste sau de-a dreptul ostile, pentru a-i șantaja.

Suntem în 1977. Poate că această listă, cu notele ei descriptive, explică de ce nu a existat o solidarizare deschisă cu „Mișcarea Goma“, de ce a fost exclus în mod „discret“ Paul Goma din Uniune (atât de discret că acum nimeni nu-și mai amintește de nimic iar arhivele Uniunii mi se zice că nu sunt accesibile sau că nu mai există). Despre unii dintre cei notați, de pildă despre Laurențiu Fulga, se știa nu doar că era un „păcătos“ ci și că i-a ajutat cu pensii și împrumuturi pe unii care nu erau favoriții regimului, foști deținuți politici : Ion Petrovici, Radu Gyr, Mihai Crama, Ovidiu Cotruș, sau pe aceia, mai rari, care erau cunoscuți ca persoane care vociferau sau urlau pe teme politice și estetice non-conforme, scriau cărți „nerepublicabile“ și le editau chiar în străinătate : Dumitru Țepeneag și Paul Goma.

Așa că reanalizarea situațiilor din unghiul presiunilor mai mari sau mai mici care s-au exercitat asupra scriitorilor de cei care îi aveau sub control și la mână, ar merita să fie făcută, nu pentru a condamna la neiertare, în condițiile anacronismului perpetuu care se vrea impus în analiza faptelor sociale din comunismul real, nu pentru a înțelege sau scuza magnanim cedările ci pentru a aprecia, la justa lor valoare, rezistențele și bunele alegeri în lumea cărărilor care se bifură, în acest spațiu sublunar și mioritic.

ANEXĂ DOCUMENTARĂ

Am reprodus în anexa documentară, conform unei tradiții franceze de la începutul secolului al XX-lea, care pare că nu se mai practică în spațiul universitar român, texte care completează ca un soi de antologie cercetarea noastră, tema literaturii marcată de cenzură, de ideologia cenzurii. Le consider importante, necunoscute sau uitate în masa imprimatelor, esențialmente lămuritoare pentru câteva aspecte sociale ale receptării culturale.

1. Studiul lui Zevedei Barbu, *Le langage dans les démocraties et les sociétés totalitaires. Une interprétation psychologique*. Z. Barbu vine din comunism. Cum se știe a fost unul din foarte rarii români ardeleni legat de mișcarea comunistă, pe care deci a cunoscut-o ideologic și sociologic din interior.
2. A. E. Baconski este printre primii scriitori români postbelici care a încercat și reușit, profitând de funcția cucerită prin cedări și adaptări penibile, să restituie demnitate esteticului, acționând concret, prin orientarea de ansamblu dată revistei *Steaua*, la demonetizarea sociologismului vulgar și dogmatismului jdanovist. Orientare pe care Aurel Rău, bizar supraviețuitor al tuturor seismelor, a reușit să o mențină și valorifice superior. Eseul lui A.E. Baconski, *Spiritul poeziei române*, este expresia semnificativă și eficientă a acțiunii unui intelectual român care nu acceptă supunerea la complexe de inferioritate induse din exteriorul culturii noastre.
3. Romulus Vulpescu a fost scriitorul patriot care a participat, precum altă dată George Murnu cu traducerea *Iliadei*, la îmbogățirea excepțională a limbii române umplând cu expresii inventate de el în spiritul limbii, în cadrul traducerilor din Rabelais și din alți autori francezi, zona de joasă densitate a românei, produsă de lipsa unei literaturi medievale sau renescentiste de calitate în acest idiom care ne vorbește și care ne permite să existăm. Într-o vreme în care limba română era sărăcită de presiunea limbajului totalitar, Romulus Vulpescu a îmbogățit-o. Ca editor a reușit să creeze cărți frumoase, în continuarea tradițiilor grafice de carte din România, adevărate ediții bibliofile, prin tipărirea îngrijită a

tuturor operelor sale, a traducerile excepționale. Pledoaria pentru reeditarea Istoriei literaturii române de G. Călinescu este un model al genului, rar manifestat la noi. Imaginea timpului prin care am trecut e completată de o stenogramă audienței acordate lui G. Călinescu de Gheorghiu-Dej, «cheferistul» revoluționar, devenit om politic și șef de stat, din care se vede ce relații existau între politrucii și intelectuali în România tranziție de la kominternism la național-comunism.

4. Textele lui Adrian Păunescu sunt singurele creații poetice postbelice cunoscute, scrise înainte de 1989, propuse spre publicare și respinse, care evocă în termeni clari existența cenzurii și a ascultărilor telefonice sau microfonice clandestine, cu scop de poliție politică. Texte publicate după 1989 în volumul *Poezii cenzurate*. Texte accesibile on line la adresa <http://ro.scribd.com/doc/41776190/Adrian-Paunescu-Poezii-Cenzurate>

Am scris despre o singură carte de poezie a lui Adrian Păunescu, *Istoria unei secunde*. Doar despre una; nu pentru că aș fi avut rezerve supreme relative la poeticitatea celorlalte ci fiindcă am scris foarte rar despre poezie. Recitind comentariile mele, le găsesc și acum exacte :« Poezia nu trebuie [însă] să convingă ci să învingă. Să învingă inerția cuvintelor, inerția cititorilor, inerția. Cel puțin acest tip de poezie care-și propune să afle „adevărul despre toate%», să mărturisească, să fie „un risc pe cont propriu” invitând la comuniune, participare („cine riscă în seara asta cu mine?“).

Adrian Păunescu reface o serie care cuprinde, pentru perioada de la război încoace câteva nume care la prima vedere nu au prea multe lucruri comune, dar care se leagă prin caracterul de *reacție etică* a demersului lor poetic: Mihai Beniuc, Geo Dumitrescu, Miron Radu Paraschivescu, Nicolae Labiș, Eugen Jebeleanu, Ion Gheorghe, Ana Blandiana. Ceea ce îi deosebește este, evident, raportul dintre reacție și obiectul ei (istoric sau actual) precum și modul în care se manifestă acesta (adică specificitatea, personalitatea, unicitatea lor). Avem de-a face eu niște conștiințe sensibilizate, iar cauza nu este numai individuală. Ea poate fi nedreptatea, destinul patriei, războiul, tara morală, eșecul, destinul unei colectivități sociale, contradicția între ideal și real. Serializarea nu este o judecată de valoare.

Aici se ascund și limitările inerente ale receptării. Căci odată dispărut obiectul (starea). care prilejuiește reacția, mesajul devine plurivoc, își pierde aderența, acțiunea și, prin depășire, își lărgeste câmpul de semnificații până la dispariția lui. În măsura în care, după acest proces firesc, textul își mai păstrează vigoarea comunicativă, el este poezie. Altfel rămâne simplu discurs pierdut în paginile unui cotidian.

Adrian Păunescu afirma undeva că sensul acțiunii sale este facerea unei poezii politice și nu a unei poezii despre politică. Adesea poetul își asumă destinul colectivității. Nu e vorba deci doar de un risc pe cont propriu (deși „ce rău poate produce cel care proverbe spune?” — Proverbe), atâta timp cât poezia sa e considerată socialmente necesară și ca atare demnă de a fi publicată.

Poetul ne propune, prin repetare, un sistem de convenții, o grilă pentru lectură. Dar densitatea și intensitatea transmisiei nu este constantă. Retorismul copleșește uneori, deși poetul e conștient de pericolul acesta ca și de vanitatea (presupusă) a efortului (vezi textul intitulat *Poet retoric*) de comunicare și dezvelire (gest orgolios de creator care totuși are

nevoie de public).

Incapacitatea de a rămâne indiferent, exprimată prin bătaioasa creație păunesciană, dă tonul și valoarea volumului, altfel incoerent în atitudini, mai mult în favoarea lui Adrian Păunescu și mai puțin în favoarea poeziei lui.

Adrian Păunescu nu face parte dintre inovatori. El desăvârșește, actualizează și reactualizează, trăiește în plin prezent. I se potrivește observația lui N. Manolescu, care, referindu-se la Geo Dumitrescu, scria: „elocvența e regăsită ca o necesitate a conștiinței de a se justifica și de a convinge” (*Metamorfozele poeziei*, p. 123). Am adăuga: necesitatea de a nu accepta mistificarea și a învinge, cum spuneam, pentru că aceasta e datoria unui poet comunist. Pentru a fi un mare poet, lui Adrian Păunescu îi lipsește acea conștiință artistică care implică adecvarea scriiturii la idee, adică crearea unei poezii a epocii revoluției socialiste prin dezmembrarea vechilor convenții literare și reconstrucție. **Versul său rămâne acela a unui Bolintineanu sau Alexandrescu puși să trăiască în 1972** iar grija de a fi comunicabil, inteligibil la prima lectură îl face să neglijeze căutarea unei expresii poetice, adecvată și nouă. **Să fie oare imposibilă încă apariția unui poet care să modifice poezia, modificându-și conștiința. Avem nevoie de un Béranger sau de un Lautréamont?»** Rămâne așa cum am scris.

4. „Zece însemnări despre Soljenițin”, eseul lui Radu Mareș despre proza autorului *Pavilionului canceroșilor* este un elogiu al scrisului bazat pe valori etice, al tezismului valid și validator est-etic, și demonstrația că actualitatea și necesitatea acestui fel de literatură este departe de a fi o iluzie, devreme ce apar romane de genul lui *Când ne vom întoarce*. Literatura română are nevoie de această perspectivă ca să evite căderea, băltirea în formalisme amorale și umorale.

4. Participarea criticului și teoreticianului literar Marian Popa, autorul la data respectivă a singurului dicționar de literatură română contemporană, cu intervenția intitulată „Dicționarele literare românești în contextul criticii și istoriei literare” la Colocviul ieșean din 1987, constă într-un inventar complet al dificultăților reale cu care se confruntase autorul, anticipând descriptiv blocajele cărora le-a fost supus și Dicționarul Zăciu, Papahagi, Sasu, relatate în detaliu în *Jurnalul* lui Mircea Zăciu. Intervenția sa, calmă și aparent detașată, se leagă, prin coerență și continuitate de efort, de tot ceea ce a construit istoricul literar în cele câteva decenii care s-au scurs din 1978 până la 2001, când și-a tipărit prima versiune a cu adevărat monumentalei *Istoriei a literaturii române de azi pe mâine*, singura construcție istorică solidă, argumentată și echilibrată de la capătul celei mai ucigașe și distrugătoare epoci a culturii române.

CUPRINS

Argument — 3

1. Lectura sociologică a literaturii — 5
2. Critica sociologică și limitele ei — 10
3. Ipoteză : psihologia cenzurii — 13
4. Reforme, continuități, simulacre — 15
5. Cazul Al. Jar. O provocare — 16
 - Atmosfera ideologică. 1955-1956 — 16
 1. Document. Notă : lucrări literare cu tendințe ideologice străine — 16
 2. Informație despre unele aspecte ale muncii la Uniunea Scriitorilor — 18
 3. Reacții corective și adaptative după cazul Jar — 31
 4. Schematism contra schematism — 33
6. Cazul Petru Dumitriu. Evadarea din lumină — 35
7. Petru Dumitriu. Documente epistolare — 36
 1. Petru Dumitriu. Un Procopius din Cezareea ? — 48
 2. Petru Dumitriu. Cronologie corespunzând perioadei scrisorilor — 48
 3. Document. Declarație .Subsemnata Stahl Henriette Yvone — 49
8. Comentariu la cazul Petru Dumitriu — 70
9. Efectele propagandei asupra literaturii — 71
10. Un volum de Marin Sorescu în curs de ciuntire — 75
11. Primul cititor, cenzorul este un cititor specializat — 84
12. Utilizarea socială a ficțiunilor românești — 84
 - I. — « CINE CONTROLEAZĂ PREZENTUL CONTROLEAZĂ TRECUTUL ȘI CINE CONTROLEAZĂ TRECUTUL CONTROLEAZĂ VIITORUL »²⁴ 93
 1. Semnele timpului — 93
 2. DGPT Document 1967 — notă de lectură „Secolul 20” — 97
13. Atitudini. Elogiul tăcerii. Gabriel Liiceanu — 97
14. Capcana. o parabolă zoo-realistă — 99
15. Despre secret și societatea secretă — 100
16. Ce este cenzura ? Dar autocenzura? Două definiții — 100
17. Războiul psihologic și cenzura²⁵ — 102
18. Controlul corespondenței — 103
19. Primii cititori — 107
20. Tabele. Limbile străine cunoscute de lectorii DGPT – 1966 – 107
21. Document. Studii, reciclări, adaptări — 114
22. Cenzura — instituție pivot în comunism — 118
23. Birocrația de partid — 119
24. Simbioza dintre Securitate și Cenzură 121
25. Surse ideologice ale cenzurii comuniste 121
26. Document. « Directivele de Bază ale NKVD pentru țările din orbita sovietică » 122
27. Cenzura ca ideologie — 127
28. Epurarea bibliotecilor. « Acculturația violentă ». Colonialismului imperial sovietic — 127
 1. Activitatea ARLUS²⁶ — 129
29. Distrugerea elitelor — 130
30. Distrugerea memoriei colective — 131
31. Listele de « uvrajuri prohabarisite » — 132
32. Epurarea bibliotecilor — 138
 1. Epurarea bibliotecilor publice și distrugerea bibliotecilor private. — 138
33. Reeditarea și reconsiderarea clasicii — 142
 1. Document — reeditarea și reconsiderarea clasicii — 144
 2. O demascare — « Gorila » de Ion Caraion — 155
- II. — CONTROLUL TRECUTULUI. CENZURA IDEOLOGICĂ — 157

24 George Orwell, 1984, roman, ed. rom., p. 24

25 http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/receo_0338-0599_1994_num_25_1_2660 Consulté le 27 juillet 2013

26 Asociația Română pentru Strângerea Legăturilor de Prietenie cu Uniunea Sovietică

« Cine controlează prezentul controlează trecutul și cine controlează trecutul controlează viitorul »²⁷ — 157

34. Libertatea sub control. Etapa 1957-1977. — 157
 1. Colonialismul sovietic. — 158
 2. Lectura cărților interzise era periculoasă — 158
 3. Responsabilitatea individuală sau colectivă — 159
 4. Absența ca prezență simbolică. 160
 5. Dispărut fără urme ? — 161
35. Publicistica lui Eminescu — interdicție majoră — 162
36. Document : publicistica lui Mihai Eminescu 163
37. Caracterizarea anistorică a antisemitismului — 168
38. Efectele limitate ale cenzurii — 171
39. Relațiile puterii politice cu intelectualii — 175
 1. Etape, reacții de disidență controlate. Context politic. — 175
 2. Gloria națiunilor sau iluzia optimistă ? — 178
 3. Liberalizare — 181
40. Primele măsuri represive. Epurarea ziarștilor — 182
41. Măsuri represive. Istorici epurați, urmăriți, eliminați — 185
 - III. — CONTROLUL PREZENTULUI — 186
42. Cenzura prealabilă a presei — 186
43. Infuzii ideologice anticomuniste — 187
44. Prin Labirint spre utopia controlului total — 189
 1. Notă liminară — 189
45. Zone omogene : labirintul, utopia, spațiul carceral — 190
46. Acculturația, liste de « uvrajuri prohabarisite » (II) — 200
 1. I. Ludo și Seringa lui Tudor Arghezi — 202
 2. Unde sunt cele ce nu mai sunt — 202
47. Metodica cenzurii presei — 203
48. Organizarea instituțională a DGPT — 205
 1. Document Președinția Consiliului de miniștri. Cenzura centrală militară — 206
49. Funcția de mediator. Dragomanul Mihai Ralea — 214
 1. Documentele nu vorbesc singure.- 215
50. Intermedierea. Analiză critică — informare — propuneri de reformă — 216
 1. Raportul Ralea. 1955 — 216
 2. Mecenatul de stat. — 220
 3. Cointeresarea proletarilor intelectuali — 221
51. Raport asupra atitudinii intelectualilor față de regim și a calității producției intelectuale — 222
 1. — [Scopul anchetei] — 222
 2. — Libertatea creației și calitatea producției intelectuale — 235
 3. — Schimbul de informare cu cultura și știința occidentală — 245
 4. — Instabilitatea cadrelor intelectuale — 249
52. Valorizarea partinică a intelectualității, marketing politic — 256
 1. Veniturile și atitudinile lu Ion Caraion — 259
53. Incursiuni în organigramele DGPT — 261
 1. Cazul Flaviu Schäffer. Un pompier incendiator — 262
54. Note sociografice — 263
 1. Ascultări, interceptări — 263
 2. Cenzura gândirii este posibilă ? — 263
 3. Politrucii, securiștii și informatorii incuți — 263
 4. Bibliotecile — depozite inaccesibile — 264
 5. Dumping ideologic sovietic. Dogmatism realist-socialist — 264
 6. Autocenzura — mai periculoasă decât cenzura — 264
 7. Cenzura necesară — 263
 8. Acculturația violentă folosește argoul politic — 265
55. Contrabanda cu idei subversive — 265
56. Recuperarea obiectelor culturale din la lada cu gunoi — 266
57. Sursele documentare principale — 266

²⁷ George Orwell, 1984, roman, ed. rom., p. 24

58. Organigrama DGPT — 267
59. Clase sociale, pături, clanuri, grupuri, cumetrii — 267
60. Cenzură și auto-cunoaștere — 268
61. Instrucțiuni pentru reciclarea cenzorilor. Decretul nr. 214/1949 — 269
 1. Ridicarea nivelului politico-ideologic și profesional al lectorilor — 271
 2. Redistribuirea și reciclarea cenzorilor — 275
62. Organizarea cenzurii — 278
 1. Proceduri de control înainte și după 1977 — 278
 2. Mediul, modus operandi — 279
 3. Vulgarizarea și difuzarea ideologiei — 279
 4. Redactori și cenzori — 279
 5. Distrugerea arhivei de șpalturi și perii — 280
63. Difuzarea revistei „Vatra”. Cifre — 281
64. Cenzură — analize, indicații ideologice, instrucțiuni, regulamente — 284
 1. Generalități — 284
 2. Cadrul legislativ — 284
 3. Legea nr. 102 din 9 februarie 1945 — 287
 4. O buclă informațională — 290
65. Bazele ideologice « leniniste » ale controlului și represiunii — 291
66. Atmosfera ideologică. 1955 și 1970 — 292
 1. Plan de măsuri stabilind prioritățile în domeniul artei, culturii și științei din România pentru perioada 1973-1980. — 293
67. Ca o imensă scenă, Transilvania — 295
68. Restituirile și Jurnalul lui Mircea Zăciu — 296
 1. Document [1956] REFERAT. Despre conținutul ideologic al creației literare a scriitorilor tineri și a orientării lor politice și ideologice. — 298
69. Elemente de politică și ideologie comparată. Ungaria și România. 1949 — 306
70. Comunism și evreitate — opoziție sau/și colaborare — 307
71. Evenimentele insurecționale din octombrie 1956 — 313
72. Document. Ecoul românesc al evenimentelor din Ungaria — 314
73. « Transilvania Hungarica ». Premisele lui 1956 la Cluj — 320
74. Document. Lupta în contra naționalismului la universitatea Bolyai din Cluj — 321
 1. Colectivul în cele de mai jos prezintă referatul despre munca depusă — 322
 2. Viața științifică, viața din universitate — 325
 3. Regiunea Autonomă Maghiară — 331
 4. Adaos la problema construcției căminului studentesc în curtea fostului colegiu reformat. — 336
 5. Republica Populară Ungaria — 338
75. Modelul sovietic la 1956 — 343
76. Discuții privitoare la Declarația din aprilie 1964 — 345
77. Document I. 1964. Informare. Ecouri produse în rândul scriitorilor — 346
78. Document II. 1964. Informare. Ecouri produse în rândul scriitorilor — 347
79. Liberalizarea ? Cazul nuvelei « Leul Albastru » de D. R. Popescu — 349
80. Rentabilizarea. Epurarea politică și economică — 1983 — 354
 1. Documente. Note de cenzură. 1967 — 357
81. Onirism — devianță perifrastică și perirealistă. — 363
82. De la protestele vătuite la strigăte : Romulus Guga și Paul Goma — 365
 1. Romanul „Isus și ceilalți” de Romulus Guga. Document — 365
83. Intre utopie și istorie — 367
84. Procesele memoriei colective — 369
85. Parodie și distopie — 372
86. Cazul romanului „Ostinato” de Paul Goma — 376
 1. Documente. Referate de lectură la „Ostinato” de Paul Goma — 377
 2. „Ostinato”. Incidente diplomatice evitate — 383
87. Anul 1970. Înaintea Tezelor din Iulie — 386
88. 1970. Note de lectură. Orizonturile cenzurii — 392
 1. Documente : România literară — 414
 2. Mircea Eliade și interviul lui Adrian Păunescu. O precizare: Simona Cioculescu — 414

89. 1970. Note de lectură. „Contradicția lui Maiorescu” – Nicolae Manolescu – 415
90. Contradicții ideologice, cenzură, politică în comunismul real – 428
 1. Document DGTP. Dosar 10/1968 – Galan, Mihale contestați – 428,
 2. Document DGTP. Dosar 10/1968 – Reportajul lui Romulus Zaharia-eliminat – 428
91. Cazul romanului « Ademenirea » de Romulus Zaharia – 428
 1. Epurarea romanului « Ademenirea » – 429
92. Integrarea exilului în cultura română. Tentative – 432
93. Consecințele publicării romanului « Ademenirea » – 441
94. Originea socială a scriitorului. – 447
 1. Gheorghiu-Dej despre intensificarea schimbului de mărfuri între sat și oraș – 448
 2. Țara Moșilor. Casa cu ochii scoși – 449
 3. Petiția lui Romulus Zaharia. „Ademenirea” – un roman interzis – 453
95. Rezistență — contra instalării comunismului — 461
96. Victorii asupra cenzurii — 463
97. Cazul Vatra. Proba cu texte — 463
 1. Vatra-număr de probă — 464
98. Iulie 1971. O vară lungă cu teze și proteze de memorie — 465
 1. Masochism sau sadism ? — 469
 2. Încercări de recuperare. Mircea Vulcănescu. 471
 3. Document — extras din *Jurnalul unui vulcanolog* — 472
 4. 1977. Un festival european al prieteniei în România — 485
99. Situația arhivelor redacționale la revistele de cultură — 487
100. O destrămare de anturaj la Securitatea din Făgăraș. Cazul « Profesorul » — 490
 1. Două declarații olografe — 506
 2. Concepte vagi — 509
101. Tinerețea unei informatoare. Dona Alba — 511
102. Extras din Dosarul de urmărire informativă „DINU” 512
103. Strategii de afirmare, echilibristică și ocolire/depășire. Cazul Nina Cassian — 514
 1. Nicolae Labiș — „Albatrosul ucis” — 521
 2. Nina Cassian — „Cancerul pământului” — 522
104. Dosarul G. Călinescu — 528
 1. Documente. Reeditarea aprobată de N. Ceaușescu — 529
105. „Arhangheli cruzimii” — o carte care tulbură multe — 532
106. Căi de ieșire, căi de ocolire. Seismograme, simulări, disimulări — 533
107. În căutarea unor criterii — 536
108. « Hic sunt leones ». Incursiune în eseul românesc — 540
 1. Confiniile eseului românesc — 541
 2. Protoistoria eseului românesc — 541
 3. Heterodoxia eseului — 544
 4. Eseul și cunoașterea gordianică — 547
 5. Teoria eseului la români — 549
 6. Semnele maturizării eseului — 551
 7. Nicolaea Manolescu. Teme și efemeride — 551
 8. Nicolaea Manolescu. Anamorfoze — 552
 9. N. Steinhardt. Despre intelectul mediator — 555
109. N. Steinhardt : Vocația eseului în cultura română — 558
110. Toleranța după Paul Zarifopol — 560
111. Literatură de sertar — 562
112. Mircea Malița. Idei în mers — 566
113. Octavian Paler. Mitologii subiective — 562
114. Florin Mugur. Cartea numelor — 567
115. Octavian Paler. În apărarea lui Galilei — 569
116. Octavian Paler. Epistole imaginare către prezent — 571
117. Tehnici de insolitare — 573
118. « Fantasticul » — o perifrază ? — 576
119. Utopism, raționalism, legitimism — 580
120. Literatura « cora » și utopia — 583

121. Pentru cine scriem ? — 589
122. Seismografie critică. Tectonica plăcilor ideologice — 589
123. Actualitatea Iovinescianismului — 590
 1. Strategia succesului (I) Acculturația, dogmatismul extremist — 598
 2. Serii convergente — 600
 3. Sincronism — 600
 4. Strategia succesului - II— Contra izolaționismului levogir — 602
 5. Mircea Martin. Complexele literaturii române — 605
124. Eugen Negrici. Metodica radicalizării — 610
125. Potejarea proletarii asexuați — 615
126. Comportamentele deviate nu există — 620
127. Romanul contemporan și problemele sale — 625
128. Clase și moduri ale romanului — 626
129. Mircea Iorgulescu. Scriitori tineri contemporani — 639
130. Mircea Iorgulescu. Firescul ca excepție — 643
131. Laurențiu Ulici. Critic în grădina cărărilor care se bifurcă — 646
 1. Prozatorul invizibil. Ion Murdeală — 648
132. Schițe pentru o retorică a romanului cu teza — 649
 1. O cronologie — 649
 2. Despre așteptare — 650
 3. Despre forțele centripete — 651
 4. Despre unitate — 653
 5. Despre seriozitate și joc — 654
 6. Despre imaginație — 654
 7. Despre anomie și sentimentul justițiar — 654
 8. Despre romanul kitsch și despre kitsch în roman — 655
 9. O glumă ? — 655
133. Despre clișeele literaturii — 655
 1. Clișeul inadapării — 657
134. Cazul H. Rohan. Dispariția unui « negativist » — 660
 1. O proză negativistă : « Zece bani » — 660
135. Cazul Al. Ivasiuc. « Racul » — un roman politic — 663
136. Constantin Țoiu. Meliorismul ca « filosofie » epică — 666
137. Etica problematică, istorie și roman — 670
138. Criza voinței de putere — 673
139. Toți autorii sunt contemporanii cititorului — 676
140. Marin Preda. Istoria în delir — 680
141. Suspiciunea perpetuă. Comunismul și țărani — 686
142. Marin Preda. 1970. Obsedantul deceniu. Lupta de clasă contestată
143. Cazul Ion Lăncrănjan. Note de cenzură. Documente D.U.I. — 687
 1. Ion Lăncrănjan în oglinzi performante. Rapoartele Securității și informatorii — 690
 2. Autobiografie — 690
 3. Referat de investigație — 692
 4. Note-raport. Note informative ale lui Dan Zamfirescu — 693
144. Un romancier « poporanist » : Ion Lăncrănjan — 711
 1. Documente. Note informative, referate editoriale, sinteze — II — 719
 2. Text de Ion Lăncrănjan] Inerții și prejudecăți — 724
 3. Comentariu de Dan Culcer — 740
 4. Observații de lectură la Caloianul] Volumul I — 741
 5. Text de Ion Lăncrănjan. Banciu — 746
 6. Text de Ion Lăncrănjan. Eroi fără voie — 752
 7. Ion Lăncrănjan încearcă să introducă în presă materiale necorespunzătoare — 753
145. Comentarii de Dan Culcer — 760
146. Romane cu teză — 761
147. Augustin Buzura. Retorica strigătului — 765
148. Bujor Nedelcovici. „Zile de nisip”. A muri de frică — 772
149. Norman Manea. Realitatea agresivă — 775

150. Norman Manea. Atitudinile lui August Prostu — 777
151. Dana Dumitriu. Uitare, iertare sau amnezie — 781
152. George Bălăiță. Fețele medaliei. Lumea în două zile — 786
153. George Bălăiță. Efectele paradoxale ale retoricii : dedramatizarea — 788
154. M.H. Simionescu. Activitatea antirăzboinică a prozatorului M. H. S. — 782
155. Ștefan Bănuțescu. O cronică în spirit bizantin sau plăcerea de a povesti — 785
156. Mircea Ciobanu. Sacru și profan în „Istoriei” — 787
157. Marian Popa. Un exercițiu de « ars combinatoria » — 794
158. « Situația » lui Marian Popa — 796
159. Fănuș Neagu. Paradoxele barocului literar — 796
160. Ștefan Agopian sau didactica magna — 798
161. Șt. M. Găbriian. „Om în mers”. Contradicțiile convenției realiste — 802
162. Revalorizarea realismului în socialism — 806
163. Marin Preda. Citadinizarea țăranului — 807
164. Un personaj și o epocă — 807
1. « Dacă dragoste nu e, nimic nu e... » — 807
 2. « Istoria calitativă » — 809
 3. « Era ticăloșilor » — 809
 4. « Noua gnoză ». — 810
 5. « Legitimă apărare » 810
 6. « Barbaria concretului » — 811
165. Radu Petrescu. Cărți eliptice de istorie. « Oceanul întors » — 812
166. Ion Negoitescu. Epistolar. Euphorionismul — 815
167. Modificări în proza scurtă — 818
1. Mihai Sin. Amânarea ca trăire — 822
168. Însemnări despre satiră — 828
1. Valentin Șerbu. Marginalitatea ca protest — 829
169. Cartea — „creație” colectivă²⁸ — 837
170. Criticul — lider de opinie al „cunoscătorilor” — 840
171. Cărarea cu răspântii — 842
172. Despre cenzură. Final sociografic și moral — 843
173. Bibliografie generală — 852
- ANEXĂ DOCUMENTARĂ — 853
174. Zevedei Barbu : Despre limbajul totalitar — 853
175. Zevedei Barbu. Le langage dans les démocraties et les sociétés totalitaires. Une interprétation psychologique — 854
176. A. E. Baconski. Spiritul poeziei române — 862
177. Stenograma întrevederii tov. Gh. Gheorghiu-Dej cu Academicianul G. Călinescu, 2 martie 1960 — 868
178. Romulus Vulpescu „Cazul” Călinescu : o chestiune de conștiință (I-II) — 877
179. Adrian Păunescu. Poezii cenzurate — 885
180. Comunizarea învățământului superior — 888
181. Radu Mareș. Zece însemnări despre Soljenițin — 889
182. Marian Popa. Dicționarele literare românești în contextul criticii și istoriei literare — 908
183. Vatra. Registrul articolelor trimise la cules. 1973-1986
184. Bibliografie generală. Cenzură — 914
185. Cenzura în România comunistă. Bibliografie — 908
186. Note finale la « Cenzura și literatura în România după 1945 » — 910

28 Pentru a evita anacronismul, lectura anistorică a acestui capitol intitulat Cartea creație colectivă, precizez că el reproduce aidoma pagini din cartea Serii și grupuri, 1981, singura lucrarea din și despre literatura română dintre 1948 și 1989 unde s-a subliniat existența cenzurii, tocmai proaspăt desființată, și s-a discutat despre cenzura prealabilă și efectele ei.

- i CULCER, Dan, Zevedei Barbu, un om de știință român uitat ? (<http://www.asymetria.org/modules.php?name=News&file=article&sid=386>) unde se reproduce traducerea din engleză a studiului lui Zevedei Barbu, Le langage dans les démocraties et les sociétés totalitaires. Une interprétation psychologique, în ORBIS, bulletin international de documentation linguistique, tome II, n° 1, 1953, édité par le Centre internationale de dialectologie générale près de l'Université catholique de Louvain.
- ii <http://ro.wikipedia.org/wiki/Dilema%prizonierului>